

П. Саочук

Гетьман Мазепа

Іван Мазепа
Гетьман України
1687-1709

ПАВЛО САВЧУК

ГЕТЬМАН МАЗЕПА

Історична поема

В ювілейну
250 - ту річницю
1709—1959

diasporiana.org.ua

ВИДАННЯ
ОБ'ЄДНАНОГО КОМІТЕТУ м. НЬЮ ЙОРКУ

Н Ъ О Р К

1 9 5 9

Всьому українському козацтву, що боролось за волю й Соборну Українську Незалежну Державу з московським імперіалізмом царя Петра I в 1708-9 рр., і загинуло героїчною смертю на полі слави визвольних боїв присвяжую

автор

Всі авторські права застережено

Переклад на інші мови і перевидання лише за згодою автора

Тираж 1.000

На обкладинці гет. Мазепа. Гравюра Леонтія Тарасевича з 1695 р.

Портрет (ст.2) гет. Іван Мазепа (репр. з мініатюри В. Дядинюка, скомпонована на підставі гравюр Мігури і Галаховського).

Під портретом автограф Мазепа.

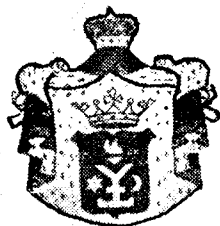
На стр. 3 і 5 герб Івана Мазепа.

З друкарні: Р. Крупка і М. Пирський
114 Ст Маркс Пляц (8-ма вул.) Нью Йорк 9. Н. Й.

PAUL SAWCZUK

HETMAN MAZEPA

Historical poem

In commemoration of the
250th anniversary of
Hetman Ivan Mazepa

publishing by

UNITED AMERICAN UKRAINIAN
ORGANIZATIONS COMMITTEE OF NEW YORK

NEW YORK

1959

This poem is dedicated to all ukrainian kozaks which fought for freedom and ukrainian independence against the moscovite imperialism of tsar Peter I in 1708-1709, and died heroically on the field of battle

the author

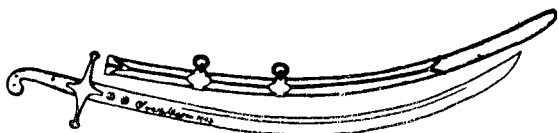
Copyright 1959 by the author.

Translation into other languages and
republishing is permitted only
with the author's consent.

Printed by Ukrainian American Press
114 St. Marks Place, New York 9, N. Y.

Нехай вічна буде слава,
Же през шаблі маєм права!
Іван Мазепа.

П Р О Л О Г

*Гетьман Іван Мазепа з його автографом
XVII ст. (віднайдений 1935 р., з якого видав
репродукцію Український Науковий Інститут
у Варшаві).*

Такий від долі жереб випав

Байрон ("Мазепа")

*

Ні роїшли віки — не все заснуло,
Не спить спокійним сном воно:
Історія ще не забула
Тяжку трагедію його:
Щороку вносить різні зміни
У той полтавський волі бій,
Що, мов отруйним жалом, змій..
Москва нанісла нам руйни;
Віками нищить волі край
І всю соборність України,
Однаге вирвемось від зграй
І відбудуємо руйни!...

*

І знов розбої Московії,
Тепер зервоної, а світ,
Ще не всвідомив ті затії —
Марксизму всіх утопій — міт;
Тому у рабстві вже півсвіту:
Мільйони гинуть у ярмі,
А слово правди у тюрмі
І славиться Кремля еліту.

*

Дозволь мені в різницю смерті
Поклін і зесть віддати тобі,
І бути щирим і відвертим —
Судить діла в віках твої.
Ти мег підняв за Правду й Волю,
Україні право відновляє,
Москви свавільство зупиняє
І виривав з кайданів долю.

*

Однаге у житті Фортуна
Часто зрадлива у вершин...
О, в'януть і дорідні руна
В густому бур'яні — глушин.
Мазепа — гордий і завзятий,
Як лицар — ризикнув життям,
Він знав — ідею не відняти
Ніяким хижим ворогам!...

*

Не потурав химерній долі,
Свідомо вибрав трудну путь.
Назад з якої не вернуть:
Не скласти визвольної зброї.
І він пішов законним правом,
Високо прапор свій підняв,
Хоз зрозуміли дуже мало
Його політику — загал.

*

Бо він боровсь за право слави
І прапор волі не здавав,
Ані клейнодів, ні булави —
В ворожі руки не віддав.
Він став віз-на-віз — гестю гордий,
Не заломивсь в борні тяжкій:
О, не погас і світоз твій —
Ясний — ідейно непоборний!

*

Твій гин довізно слави гідний,
Як і Богданів славний гин...
В серцях увесь народ наш рідний
Все вас підносить до вершин.
Ідеї ваші ми плекаєм: —
Державу відновить і міць,
Межем двосігним силоміць, —
Бо маєм право — це світ знає —
На

Соборну

Українську

Державу!

...Лягло кістьми
Людей муштрованих чимало,
А сліз? а крови? Утопить
Всіх імператорів би стало

Т. Шевченко („Кавказ“)

П І С Н Я П Е Р Ш А

Carlus

Шведський король Карло XII.

О скільки тіней
встало з забуття!

В. Гете („Фавст“)

1

Багата й славна наша пісня,
Вона велична на весь світ, —
Барвиста, юністю розкішна,
Немов весною рожі цвіт.
Зірки то наші променисті,
Вони ніколи не згорять,
То наші перла і намиста,
Що вічністю в красі зорять;
То Божі дари, щирі мрії,
Що так давно мережать світ,
Світ волі, правди і надії,
Борця — Шевченка заловіт.

2

Хай пісні наші — щире слово —
Лунатимуть по всіх світах.
Нехай звістять: — в крові багровій
Затоплений наш волі стяг.
Що край і весь народ в неволі,
Що ворог глушить голоси,
Що ми підняли меч до бою
За край перлиної краси.

3

Не все ми тут змогли сказати
І витягнути з забуття... —
Тих тіней, і тих днів проклятих:
Найтяжчих днів свого буття.
Ніхто не може все збагнути
Про вік химерний і тужний,
Пісень чимало призабутих
Про час минулий — золотий!

4

Одначе думкою крізь хмари
 Полинем в сиву давнину... —
 Побачим блиск і навіть чвари,
 Та всю історію сумну:
 Що нам в віках химерна доля
 Мости зривала до вершин.
 А ми, немов в степу тополя,
 Хоч гнулися — росли у чин.

5

Стяг волі — символ України —
 Не віддали в тяжких боях,
 Недоля слала нам руїни
 І руйнувала чину шлях.
 Одначе. ми кували сили,
 Мов сталь — міцніли у вогнях,
 А вороги все скаженіли,
 Що ми нездолані в віках.

6

О, скільки згинуло даремно
 В боях. походах за царя:
 Чи не були занадто ревні?
 А зайві чвари та різня?...
 І що дістали в нагороду.
 Як на кістках зріс Петербург?
 За нашу ревність самодур
 Відняв у нас буття — свободу!

7

Віки купалися у крові
 На землях рідних, де тиран
 Хтів, „батьком” бути без любови,
 А не гоїв болючих ран.
 Вони ятрилися, гноїли,
 А цар війну заводив — Марс — ¹⁾
 І нас вигонив. хоч не хтіли,
 Одначе йшли на царський фарс.

8

А з „батька” він зробився ханом,
Збирав живу із краю дань,
Бо мріяв володіть Балканом
Тож загібав війною даль.
І ставив нам нові завдання.
В царя ми були, мов раби:
Москви „союз” давав горби,
Бо не зважала на страждання.

9

Захланний — вимагав без тям,
Ставав на бій, мов Дон Кіхот
Ламанський в полі з вітряками
І не вважав це анекдот.
Всі пристані. Неви канали
Козацтвом нашим збудував, —
В Лівонію на гибель слав.
А в нагороду дав нам скови.

10

У фінських полягло затоках
Чимало наших козаків,
Бо ж виріс Петербург в болотах,
За „дружбу братнюю” віків.
Петро ще й названий „великий” —
За кров знедолених і тлінь,
За варварство, розбої дикі,
Що плюндрував копитом кінь.

11

Ця „дружба” кров'ю обкипал
Урватись мусіла колись,
Бо правда відомстити звала
За кров і сльози, що лились.
Нам ще світилася зірниця
І прояснялись небеса,
Хоч не вміхались чудеса:
Та воля — всевіту цариця.

12

Тому не раз повстанські лави
 На прю ставали з москалем.
 Чи з другим ворогом з Варшави.
 Що нищив край вогнем-мечем.
 І трактував усіх як „бидло”²⁾,
 А „нагородою” — був паль... —
 І до дітей не чувся жаль,
 Обидва були хижі гідри.

13

Мазепа знав ці всі знуцання,
 Тому готовився роки... —
 І гартував свої полки
 На ворога — його прогнання;
 Щоб більш не бути, мов в тюрмі,
 І не коритись Московії.
 Щоб сповнились вікові мрії: —
 Вкраїна вільна, не в ярмі!

14

Не тільки ми, а всі народи —
 Закуті, наче Прометей.³⁾
 В Москви не мали прав свободи.
 Молили Бога, щоб Персей⁴⁾
 Скоріше в нації родився
 І став з потворою на бій,
 Щоб згинув врешті хижий змії,
 Щоб тілом людським не живився!

15

Родились бунти і підпілля,
 Ставали в захист голоси,
 Щоб знищить хижість і свавілля.
 І наповнялися ліси.
 По Україні і Кубані,
 А мудрий, смілий отаман,
 Збирає полки в неволі гнані,
 Наносив страх царям. ляхам.

16

І нам на захист став Рилсєв, ⁵⁾
 Той вірний правді декабрист,
 Що вбив Микола ⁶⁾ волю й хист, —
 Він знав Москву і добре Київ:
 „Щоб українському народу
 Вернуть загублену свободу,
 Край рідний визволить з ярма” —
 Йому належать ці слова.

17

Протестів тисячі греміли
 До тих московських канібал. ⁷⁾
 Від українського народу: —
 Москви „закон” на шлях цей гнав.
 Одначе і придворна світа ⁸⁾
 Не слухала тих голосів,
 Глумилася сама еліта.
 Карала авторів. як псів.

18

Москва жорстока, як той Молох, ⁹⁾
 Чимало гризли равелін... ¹⁰⁾
 Знущався той тюремний молох
 З борців свободи поколїнь.
 Бо і придворні всі бояри
 Трусилися перед Петром.
 І вся військова знать боялась
 Вступати в спір з царським двором.

19

Як хтось і шепнув новий голос:
 Немов схилявся „попустить”,
 То потім рвав на собі волос,
 Просив царя, щоб „гріх” против.
 Така була московська воля,
 Зокрема в деспота — Петра,
 Бо не одного зла недоля
 На смертну кару довела.

20

Мазепа знав Москви „братання”
 І Переяславський союз,
 Що став на ділі катування¹⁰⁾
 І вийшов світовий курйоз.
 Бо в „єдності” кайдани носим,
 А ти, народе, потурай,
 Що закували рідний край
 І, мов злочинці, волі просим.

21

„Ні, ні! — сказав нараз Мазепа, —
 Вже час відплатної борні,
 Час вигнати Москви клеветів,¹¹⁾
 Розкути правду й волю днів.
 Пора вже бути рівний з рівним,
 Рішати справи за столом.
 Як муж держави — вільний з вільним,
 А не стояти за бортом!”

22

Так далі не могло вже бути:
 Готовивсь гетьман до подій,
 Щоб здійснити вікових мрій,
 Вітчизні вільності здобути;
 Яку Москви душила згряя
 І мордувала рік-у-рік, —
 Всі хтіли вільно дихать в краю,
 Не в стогоні і муках, вік.

23

Давно плекав він ці ідеї:
 Щоб вирвати країну з дна,
 Пішовши шляхом Прометея,¹²⁾
 І слухного чекав лиш дня.
 Він чув свого народу стогін
 Під окупантами руїн... —
 Болів душею й серцем він,
 „До бою!” — крикнув правди воїн.

24

В душі складалися прокляття
 За Петербург — будов Петра,
 За тисяч трупів, що багаттям
 Пожерла у снігах Нева.
 Не мож було спинити гніву,
 Що виявляв Москві народ —
 В повстаннях і щоденнім співу
 За знищення права свобод.

25

Знедоленого біль народу
 Мазепа знав, як знав і гнів
 До всіх гнобителів свободи
 В країні панцизняних днів.
 Народ чекав від „злуки” дружби,
 І „братньої” Москви руки... —
 За ревність козаків у службі,
 Щоб вільністю цвіли роки.

26

Одначе цього не дїждався,
 Лише пригноблення всебіч:
 Складались більше протиріч,
 Народ до помсти гартувався.
 Не видержав лихої долі
 В московському ярмі, в царя —
 І виступив проти сваволі,
 Щоб вільністю жила сім'я.

27

Мазепа — гетьман України —
 Повів полки за нарід свій,
 Щоб вирвати його з руїни —
 Пішов на прю з Петром в двобій.
 Москвини звіром завивали
 І скаженіли, мов вовки,
 Що крові мало їм — п'явки! —
 Мазепу зрадником назвали.

28

І навіть Пушкін.¹³⁾ той великий
 Придворної Москви пігмей...¹⁴⁾
 Він кпив собі з людського лиха
 І теж Мазепу проклинав;
 Вкладаючи в уста пасквілі.¹⁵⁾
 Іронізуючи, писав.
 З болотом гетьмана мішав,
 Бо Пушкіну був в оці сіллю.

29

В поемі теж своїй — „Полтава”,
 Між іншим Пушкін написав,
 Що Україна має право
 Бути вільною поміж держав:
 „Но незалежимою державою
 Україні бити уже пора
 (звизайно, іронізуючи)
 І знамя вольності кровавою
 Я подімаю на Петра”.

30

Московському „свому” народу
 Поет, що „вільність прославляв”,
 І не бажав йому свободи, —
 Нецирим словом він співав.
 Твій спів „грімкий”. але недужий.
 Бо в ньому щирости нема... —
 Для всіх народів ти байдужий:
 Душа лукава і грішна...!

31

Свідомих тисячі борців.
 Ідейних, чесних патрістів,
 Несли стяг вольності віків
 В ярмі московської підлоти
 За край свій і народ в неволі
 Життям платили рік-у-рік, —
 Ідеї їх не вмруть повік,
 То були лицарі-герої!...

32

Життя любили, як ідеї,
 Не скаржились на шлях тяжкий.
 Плекали квіти архідеї...
 Снували вільності думки.
 І все не кидали надії: —
 Підняти волі стяг віків,
 Держава вільна козаків,
 Народ плекав ці волі мрії.

33

Тяжіли бурею століття.
 Спливали кров'ю нам віки.
 Найбільше в хижої Москви:
 Вона причинник лихоліття.
 Вона всім сковувала волю,
 Наносила хижацько біль,
 А щоб нам вирватись на волю —
 Не раз вступали з нею в бій.

34

Москва купалася в блакиті,
 А ми пряли їй з шовку нить.
 Вона ж духово нерозвита —
 Чужим знанням старалась жить.
 І все свавільством набувала,
 Зокрема в нас — з усіх віків —
 Культури людські грабувала.
 Чужих привласнила знавців.

35

О, краю наш! — ти був принада: —
 Москві, татарам і ляхам... —
 Бож між собою жерлись жадно
 За нашу землю — кожен „хан”.
 Століття йшли лихі, жорстокі,
 Руйнуючи нам все життя,
 Нанизували гнів глибокий
 В знедолених людських серцях.

36

Одначе наш народ величний
 Не дав себе він спопелить.
 Могутній вірою — і кличе —
 Неправду ворога розбить;
 Хоч у ярмі --- душею квітне, —
 І долі видержить удар.
 Нащадкам лишить волю — дар,
 Бо сонце правди нам засвітить!

37

Живи, народе, заповітом —
 Ідеєю свого співця... —
 Великого поета світу —
 Шевченка — вірного борця!
 Ми помстимось — сини неволі —
 Бо все готові в бій іти. —
 І дійдемо ми до мети,
 Візьмемо в руки власну долю!

38

Ми добре знаєм — наша пісня
 Москві у серце буде вдар,
 Бо правду сказано невтїшну,
 Розкривши світу хижу твар;
 Всі ті злочинства Московії.
 Пустих, дешевих завжди фраз,
 Національних всім образ,
 Всесвітньої війни затїї.

39

О гетьмане. Великий Муже.
 Твої ідеї все зорять,
 Як Тараса, бо вічні, мужні,
 І символом в майбутнє зрять!

Ти, що, немов удар ножа,
Ввійшла в життя, гордиш безщасним
І прагнеш, щоб моя душа
Для тебе ліжком стала власним,

Шарль Бодлер („Вампір”).

ПІСНЯ ДРУГА

Гетьман Іван Мазепа (портрет з грінсгольської галерії в Національному Музеї в Стокгольмі, зберігається під Ч. 497).

Є бодем: бути в вирів тривоги
І в часові не знати, де твій дім.

Райнер Марія Рільке.

40

В Петрових залях канделябри
Блищали, сяли, а свічки
Мигтіли, то скварчали, блякли,
Спливали гондзлями річки;
Під стелею клубками диму,
А за столами — знать блищить
Хрестами, шатами гордимо,
І пихою усе пишнить... —
Петро — у центрі і Мазепа,
І Меншіков ¹⁶⁾ — рука царя —
А навкруги придворна світа ¹⁷⁾
І весело музика гра.

41

Дзвонили келехи, блищали
І: „Віват!“ — Меншіков кричав:
„За здорове гетьмана і славу!“ —
Найвище келиха підняв...
За ним усі, мов буря грому,
Гриміли: „Віват!“ — голоси,
І в тьмі хвилиної „краси“,
Ревла оркестра в царськім дому.

42

І сам Петро піднявсь з бокалом
І крикнув: „Віват“! — сам за всіх;
Гриміла оплесками зала
(В Мазепі здушувався сміх):
„За гетьмана і Кавалсра!
Я випиваю цей бокал,
Хай лицарів — козацька сила —
На Балтиці кує закал!“ ...

43

Так у московському двірцеві
Петро Мазепу величав... —
Таємні задуми сказав:
„Укріплення в нас скрізь взірцеві,
Щоб швед із Балтики не рвавсь
(Вікно пробивши до Європи),
Я флоту також збудував —
І все зміцняємо щороку!”

44

Мазепа слухав хижі пляни,
Сказати цареві не хотів.
Що думка в нього — Чингісхана,¹⁸⁾
Бо знав Петра характер, гнів.
„Я хочу доступ в Чорне море! —
Сказав Петро, здушив бокал, —
Лівонію, слов'ян Балкан...
І знищить шведською потвору!”

45

„Твій плян майбутності безкрай,—
Сказав Мазепа, поклонивсь. —
Він нові „вікна” пробиває
В Європу Західню і „вплив!”
Ти іскра, що вже розгоряє
У полум'я, в страшні вогні,
А плянам цим не має краю —
Лише, щоб видержали дні!”

46

Петро „розчулився” глибоко.
Мазепу „дружньо” пригорнув,
Єхидно мружив праве око,—
Бокал Мазепі в руку ткнув;
А гетьман знав, що цар бажає.
Високо той бокал підняв
І вмить завмер бундючний зал,
Почувся шепіт: „Величає!”

„За їх царську величність: „Віват!” —
 Спокійно випивав бокал,
 А Меньшіков — царя капрал —
 Знов підхвativ. і гримнув: „Віват!” —
 Мазепа ввічливо вклонився
 До привітання і похвал,
 А цар, радіючи, схилився, —
 Гриміли крики на весь зал.

Ревла оркестра — п'яні лица —
 І знову танці, гамір, сміх.
 Крилаті вієри із птиці
 Повітря свіжили, мов міх,
 А на столах змінялись страви,
 Вино кружляло в срібляках,
 Всі відчували, хто в гостях:
 Петро не часто вів забави,

Так у царя гостив Мазепа. —
 Петро старався догодить.
 Бо добре знав, коли потреба,
 Він поміч має в кожну мить;
 Все від козацької держави,
 Хоч не любив він козаків. —
 Не радий був їм росту, слави:
 Державу знищити хотів.

Цар добре знав козацьку силу,
 Тому не дав їй зміцнить,
 На неї все глядів немило,
 Готов був знищити в кожну мить.
 Петра пекла Мазепи слава
 І вільна Запорізька Січ.
 Бо і султан клонився ниць.
 Козацько-гетьманській державі.

51

Щугає вітер морозливо.
 Туман затемнює двірці.
 А п'яна знать бредє ліниво
 З обличчями, неначе мрець, —
 Додому. Дехто йде в управу —
 Царю й „отечеству” служить,
 Тверезу думку додушить,
 Щоб бунт не вносила в державу.

52

Проїшли віки — жорстокі хани,
 Пропав і царський гніву слід —
 Одначе — ще ятраться рани
 Минулих і сучасних літ.
 І край наш ще спливає кров'ю
 В москвина — тигрових кігтях,
 Народам втілюється страх.
 Що зветься у Кремлі любов'ю.

53

Тому півсвіту кров'ю злило.
 Літає фатум — зодіак,
 Який підступно, хижо, скрито.
 Готує атомний кулак...
 Мабуть і атом непотрібний,
 Якщо безсильні перед злом,
 Бо правда гине, йде на злом,
 І топчється людини гідність.

54

Невже загине наша слава
 В Москви жорстокої — в віках?
 Вона ж нікчемна і лукава
 В тернових „славить” нас вінках!

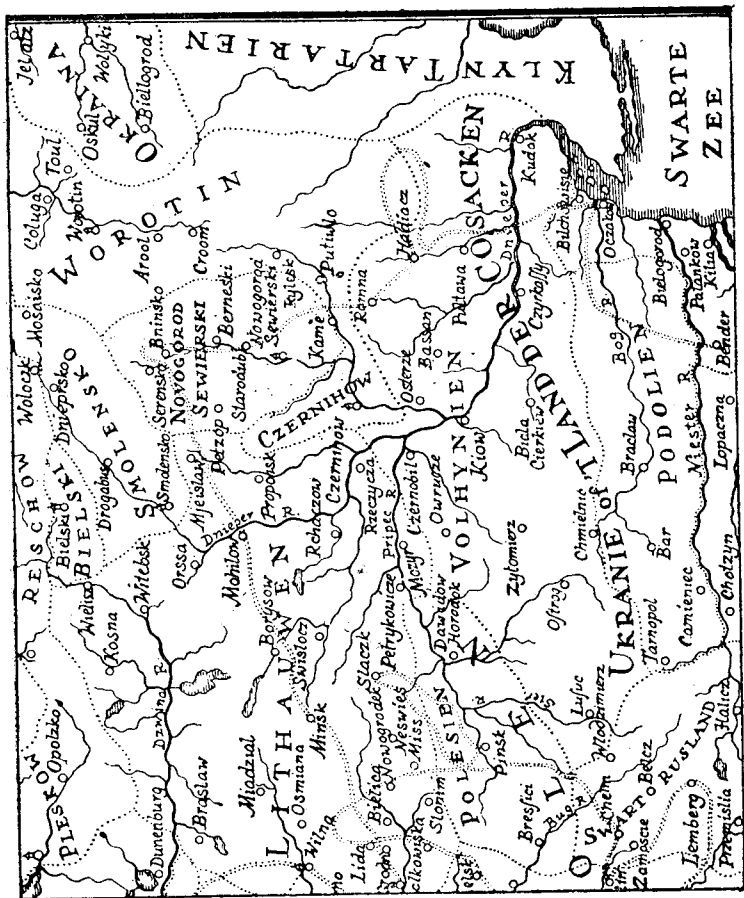

Живого запаху не знищать ні потік,
Заливши вмістище, ні сіль морів суворих;
Коли ж розіб'ється святиня, -- то повік
Схоронить пахощі її щасливий порох.

III. Леконт де Ліль
(„Незнакомий аромат“).

ПІСНЯ ТРЕТЯ

Україна на голандській мапі кінця XVII ст.
(з бібліотеки Баворських у Львові).

Бо від ворога почути
Дивування — любо нам!
Г. Гейне (Атта Троль”).

55

О, в нас колись лунала слава:
Ніхто не зітре це в віках,
Як княжоgetьманська держава
Промінювала по світах...
Гордивсь могутністю Славута,¹⁹⁾
Співав величністю Дністер:
Хіба ж це можна все забути,
Коли у серці біль тепер?
Хоч подвиги віків позаду,
То гнів гнобителям в душах,
Що знищили наш волі змаг, —
За підступи — „союзну” зраду!

56

Були, однак, часи Батия,²⁰⁾
Коли в вогнях душилась Русь,
Коли в крові спливав наш Київ,
В тяжкій неволі нарід гнуєсь.
Але народ наш незборимий:
В віках своїх, немов граніт,
Бо гартував жорстокий гніт —
І лицарський наш дух родимий.

57

Віки, віки, чи вас забути?
Чи піснею все відтворить?
Щоб покоління дати збагнути
Часи минулих лихоліть...
Як на мечях несли свободу
Діди і прадіди століть: —
Не ми одні, а всі народи,
В ярмі не хтіли вже терпіть!

58

Одначе линемо в Батурин,
 Де світлий гетьман проживав
 І як Петро там гостював.
 А потім руйнував — тортував;
 Де медом і вином гостився
 І гетьмана честь величав,
 А Меншіков, мов вуж той, вився,
 В найменшу дірку заглядав.

59

Батия хижість проявилась:
 „О, що за красота! — шептав
 Цареві стиха. „Ваша милість,
 От як живуть хахли!” — літав
 Очима в заздрості хижливій
 Цареві стиха докидав.
 „Мовчи, бублейнику!” — сказав
 Петро до Меншіка гнівливо.

60

Петро й сам пожерав очима:
 Павліні пір'я, квіти, шовк.
 Гардини плюшом над дверима
 Звесали: мало все свій толк.
 Бо кожна заля - то розкраси,
 Арнаменти, мов неба синь,
 Кольори дібрані, прекрасні:
 Барокко, український стиль.

61

А парк, що весь у квітах: ельфи
 Танцюють в рожевих вінках:
 Алеї, статуї, альтанки. ---
 Бенгальські зоряні світла.
 І росяно блищать фонтани,
 Плющить акваріум живий.
 Співають пташки між гілками
 І сад розкішний, і рясний.

62

Бадьорий, молодечий, пишний,
 Ходив Мазепа із Петром . . . —
 Своєю скромністю лиш „грішний”,
 Він вибачавсь своїм двором.
 „Нехай величність не дивує! —
 Казав Мазепа до Петра, —
 Як наша бідність резидує
 У „милості” свого царя!”

63

Петро, всміхаючись Мазепі.
 Стиснув його за стан плеча.
 Шукаючи слівце дотепне.
 Щоб ним рубнути із „плеча”.
 „Нехай мої князі хвалебні.
 Оті патлаті москвичі . . . —
 Пішли б повчитись до Мазепи —
 Носить ту гідність русичів!”

64

В парчевому Мазепа строї.
 Що мерехтів, мов сяйво зір.
 І шабля в самоцвітах, стройний.
 Цар подивляв його убір.
 Мазепа був царю дорада,
 Той завжди слухав мудрих слів:
 Слова Мазепи — то принада,
 Петро їх слухать все волів.

65

Пішли на поверх, де прекрасна
 У зброї зала, мов музей . . . —
 Там вся душа Мазепи ясна,
 Ніким незбагнений трофей.
 На стінах, скрізь, блищала зброя:
 Неоцінимий був то скарб, —
 Зі всіх часів, країн, героїв,
 То лицаря любов, приваб.

66

Петро ходив, руками зводив,
 І Меньшіков позад царя... —
 Все розглядали, цар промовив:
 „От так Мазепа, варт хреста!”
 Мазепа ввічливо вклонився,
 Приклавши руку до грудей:
 „Я двадцять років в цім любився —
 Це для історії — музей!”...

67

Мазепа скромністю вступився
 І попросив царя униз,
 І знов пробачення просився:
 Що не впорядку все лежить.
 Велика, світла заля в шафах,
 А шафи повні всі книжок,
 На різних мовах і по фахах, —
 Розставлені тома в рядок.

68

І тут Петро зачудувався.
 Мазепу зором пожирав... —
 Його книжками чарувався,
 Одначе, прочитать не знав;
 Бо вийняв книжку із латини
 І, засоромившись, поклав:
 Латини цар таки не знав,
 Бо він її не вчив і днини.

69

„Це, ваша милість, культ духовий.
 Душі пожива для життя,
 Міцна духовість — це буття, —
 Підложжям є латинська мова.
 Усе потроху треба знати.
 Бо без знання — нудніє світ,
 А він такий складний, багатий,
 Як загадковий грецький міт!”

70

Він говорив на різних мовах:
 Німецькій і французькій, на
 Голяндській, і англійську знав,
 Бо вчився у високих школах;
 Студіював військові штуки,
 Макіявеллі знав, як вірш.
 І філософію не гірш... —
 Він був феномен до науки!

71

Подобались царю портрети
 Видатних, різних малярів,
 І декілька таки Мазепи, —
 Петро, дивуючись, глядів.
 Тут цар пізнав оту культуру
 Мазепи й гетьманських держав,
 І велич духа України... —
 У власній творчості — васал! ²¹⁾

72

Коли оглянули всі залі.
 Просив Мазепа на бенкет,
 Цар розкидав свої похвали,
 Одначе, у душі був скеб ²²⁾
 В культурнім, скромнім товаристві,
 Яке складалося з старшин
 І їх дружин, дочок — хористів: —
 Всі з двору гетьмана — вершин.

73

Прислуга вся у яснім строї,
 Стоїть на своїх вже місцях, —
 Частують челядь теж надворі,
 Бо ж і вона з царем в гостях.
 Бенкет веселістю почався.
 Кружляють виблиском чарки.
 А на підносі „олень” знявся,
 Немов біжить в чагарники.

74

І перший гост, як все годиться,
 Мазепа випив за царя —
 Роздалось: „Віват!” — хор розлився,
 В вікно всміхнулася зоря.
 Посуда сріблом, золотом сяє,
 Статечні пані за столом,
 А гетьман щиро наливає,
 Частуючи Петра вином.

75

Цар пив анизівку, як воду.
 Та все Мазепу похваляв: —
 Культуру гетьманського двору.
 Його гостинність подивляв.
 Він пив і пив, аж до п'яніння.
 Хоч гостям час би вже домів
 (У кожного таке хотіння),
 А на галері хор гремів.

76

Нарешті цар хилився додолу,
 Мазепа Орлику дав знак,
 Щоб був готовий помагати,
 Одначе цар піднявся з-за столу:
 Хитаючись, як звикло, п'яний.
 Простуючи ледь до дверей —
 Обличчя все пашнить, — багряне,
 На нього зорить зал очей.

77

„У сад піду я просвіжиться! —
 Мазепа й Меньшіков за ним, —
 Повітрям хочу ще упиться! —
 Сказав цар, — вашим, золотим!”
 П'яніння дещо відійшло
 І поту на лиці не стало:
 „Краси, якої в нас так мало:
 В нас сморід гниллі і падло!”

78

„І вся трухлявість тої знаті —
 Бояр, що знають жирувать,
 А не в державі управлять.
 Бо ради не дадуть — патлаті!
 Хоч край наш милий і великий
 Та в ньому все порядку брак —
 Закони — то нерозбериха:
 Неграмотний складає дяк!

79

„Не то, що тут — в „Малій Росії”.
 Де знать культурна і народ,
 Бо грамотність у всіх леліс:
 Закони варті нагород.
 Сам гетьман знає римське право
 І сам виписує закон,
 Закон розумний, не лукавий,
 Що можна брати за канон!”

80

А Меньшіков хтів заперечить
 І похвалити, хоч Москву...
 „Мовчи, бублейнику!²³⁾ мовчи,
 Ти все встрявасш не до речі!”
 Мазепа, наче не завважив, —
 Одначе Орлик підморгнув,
 Як цар князя сміхом зневажив,
 Як Меньшіку каблучку вгнув.

81

Ніч була зоряна, прекрасна,
 Яку лиш Гоголь²⁴⁾ змалював
 І яблуні зацвіли рясно,
 А місяць промінь розсівав.
 Впивався цар красою ночі,
 І квіти росяні зривав
 Та ніжно-ніжно цілував,
 Немов закоханої очі...

82

„Краси такої не знайти,
 Як українські ясні ночі! —
 Сказав цар. — щоб і світ зійти; —
 Цю неба синь — Венери ²⁵⁾ очі!
 Цілунками зірки п'яніють,
 Чаруюча голубить синь
 І пахощами квіти віють:
 Щаслив краси цієї син!”

83

Нараз летіли фейрверки —
 Ілюмінація нічна ---
 Брилянтом зорі в Тризуб вертки,
 То гетьман величав царя.
 З альтанок нісся дзвінко хор,
 Захоплено вслухавсь величність,
 Потім оркестра --- грім, мажор, ²⁶⁾
 Прощаючи царя --- їх світлість.

84

В красі батуринаського замку
 Цар величаво гостював,
 А через рік — він зруйнував.
 Сам катував, стріляв селянство.
 За те вино --- впивався кров'ю.
 Хай знає це весь волі світ,
 Якою цар горів любов'ю
 За щирий гетьманський привіт!

85

Минулося! Лише руїни
 Камінням де-не-де стирчать;
 А дух незламний України
 І віра в українську Рать!

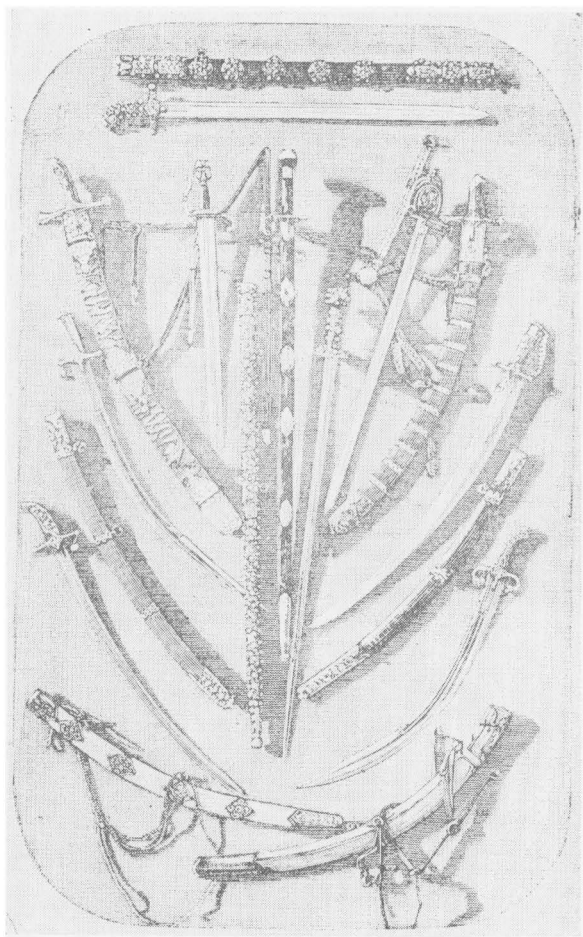

Мій край в короні вечорів погідних
Зо мною ще. Але душа тремтить
На звук пісень бездомних і безрідних
І чує біль незнаних лихоліть.

С. Цвайґ („Темний мотиль”)

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

*Из Коллекції зброї Ів. Мазепи
(Музей у царському селі під Московою).*

Ви, борці, прийміть сі думи,
Вільш не маю що вам дати.

Леся Українка („Пролог”)

86

Під сонцем нашим полудневим
Лунав Батурин у садах,
Той пишній замок гобелевий,
Мазепин замок, у валах.
Укріплений — кругом гармати —
Міцна залога козаків... —
Про них сам гетьман мусів дбати,
Чимало було й сердюків,
Що лиш війною промишляли,
Бо іншого фаху не знали,
І бились поруч козаків.

87

Віки то були крові повні:
Татари, шляхта, москалі,
Немов шакали ті голодні
На край наш зазіхали всі.
На гетьманську величну славу,
Що розвивалась до вершин, —
Хотіли знищити, скривавить,
І щоб народ пішов у згин.

88

Одначе, ми їх розбивали:
Пилявці, Конотоп, Азов, —
Козацтво теж тріумфувало,
Як всі втікали стрімголов.
Нагризли ярма досить шию,
Тому терпінню рвавсь кінець,
Терновий скинули вінець
І зупинили хижі хвилі.

89

То була воля і неволя,
 Бо лились сльози і пісні —
 Лунали аж під хмари — доля —
 Комусь світила ясні дні;
 А нас кайданами повила,
 О, їх віками всі несли
 І досьогодні донесли,
 І ще їх скинути несила.

90

Хто ж є найбільшою виною,
 Що ми не скинули ярма?
 Це східній канібал з війною —
 Москва — „система” і „тюрма”!
 Вона нам закувала волю,
 Обвилася немов змія,
 І кров'ю живиться вона,
 І відганяє нашу долю.

91

Москва і Кремль — лукаві, кляті,
 Віками сковують людей
 Та вічно підлістю багаті,
 Кров випивають із грудей.
 До неї з гнівом всі народи
 І проклинають у сім'ї.
 Вона всім знищила свободу
 І держить міцно у ярмі.

92

За зганьблення вітчизни храму,
 За пісню зглушену в саду,
 За глум душі, віками драму.
 Що не зазнали гаразду;
 За те, що каторгу створила
 І закувала весь народ,
 І замість дружби — гнів зродила, —
 Будь проклята і весь твій зброд!

93

Христову віру потоптала,
 Безвірництва торує шлях.
 Культуру, етику прогнала,
 Що ж залишила по краях?
 Лушпиння згнилого максизму?
 І рабство в атомовий вік?
 І шовінізм — Москви расизму?
 І розстріли — таборів лік?!

94

Майстри пера, як патріоти,
 На прю стають із москвичем
 В Сибірі, в Соловках — гелоти —
 Спливають кров'ю, а кличем
 І звідти звать усіх до бою.
 О, не один там Галілей
 За Україну. правду й волю,
 Не відрікавсь своїх ідей!

95

Тяжка історія суспільства,
 Зокрема нашого в віках,
 Усі горіли у вогнях:
 Козак і гетьман і поспільство;
 Бо всі були тоді невольні.
 Що жили „милістю” царя... —
 В сльозах минали дні недільні,
 Раділа хижістю Москва.

96

Давно несем свій хрест дубовий
 І не страшна Голготи кров, —
 Ми щиро молимося Богу,
 Щоб міць післав нам і любов;
 Щоб видержать Москви облогу,
 Щоб воскресить свою блакить,
 Яка на серці нам лежить,
 В бою здобути перемогу!

Московську „дружбу” всі збагнули,
 Як і збагнув її Богдан,
 Тому Мазепа хтів позбутись
 Від поневолення завдань.
 Він плянував ідею суті,
 Однак — таїв у самоті,
 Щоб Кочубеї — підлі, люті,
 Не викрали думки святі.

Шукав і спільника до чину.
 Одначе в пошуку німім... —
 Чекав догідної хвилини,
 Щоб вдарити, як з неба грім.
 І зміцнював свої теж крила,
 Щоб миттю знятись до вершин,
 Щоб не спинила жадна сила
 І не зірвала лету чин.

І він піднявсь на лет орлиний,
 І блиснув силою. мов грім:
 Лет був оправданий і звинний,
 Лише не було згоди в нім.
 Одначе лет шумів велично,
 За ним піднялись тисяч мас,
 Бо він до вільності їх кликав,
 Душі виконував наказ.

А Московія заревіла,
 Зокрема та боярська знать,
 Вона найбільше розбісіла:
 Мазепі кидала проклять.
 „Как смел царю он изменить?!
 Убїть, повешать, разчавїть!!
 Мазепу. гадїну мерзенну... —
 І всю державу їх презренну!!!”

І цар придумав грізну кару:
 Анатемі „змію” піддять.
 Зібрав полів своїх лукавих —
 Прилюдно кинути проклять.
 В церквах дзвонили глухо дзвони,
 Ішли селяни, мов німі... —
 Вони ж бо піддані, в ярмі, —
 Почуть анатему з амбони.

Несли опудало Мазепи.
 І змайстрували ешафот
 На вигоні, посеред степу:
 Глумилися з його чеснот.
 Скидали з нього Кавалера —
 Із стрічкою Андрія хрест,
 Цим мавпували кари жест,
 Бо „скутого на смерть” привели.

А потім „суд”: — читали „присуд”:
 „За змену родини: — казнить
 Мазепу смертю:— здесь повешать,
 Імущество сконфісковать!”
 Наглумившись царя сатрапи,
 Загравши сценку досхочу,
 Свою відбувши дуроту,
 Яку лише Москва потрапить.

Опудало весь день гоїдалось,
 Щоб задавало людям страх,
 А салдатня кругом сміялась,
 Що скінчився Мазепи шлях.
 Одначе люди розуміли, —
 Москві шептали всіх проклять,
 Її зненавиділи рать... —
 За гетьманом всі серцем мліли.

А цар, лютуючи скажено,
 На безборонних злість зганяв:
 Вбивав народ за зрив Мазепи,
 Наказа Меньшікові дав:
 „Негайно штурмом взять Батурин!
 Усіх живцем землі придать,
 Щоб не осталось навіть мурів,
 Спалить! — доценту зруйнувать!

„Щоб Гетьманщина довго — потім, —
 Все пам'ятала царську рать,
 Як вірність до Москви ламать:
 Заскоч їх, Меньшіков, у потай!
 Штурмуї відразу всі вали. —
 Не дай хаклішкам спам'ятатись,
 Ніщо й нікого не щади... —
 Солдатів маємо достатньо!”

Іржали коні — брязкіт зброї,
 В похід готовились полки
 І хижилось, немов вовки,
 Не знали ж бо своєї долі;
 Лиш знали, що ідуть у бій,
 Де жде усіх кривавий танок,
 Бо козаки — то буревій...
 І справлять їм смертельний ранок.

Хоч Меньшіков був рад старатись,
 Негайно вибрався в розбій, —
 Однак нерадо хтів ставати
 Із козаками у двобій!...

Тут люди. Звірі, зела неоцвітлі
Сплелись -- союзу дивного обранці
А білі зорі і серпи блакитні
Перетинають їх в застиглим танці.

С. Георге („Килим”).

П І С Н Я П' Я Т А

Ген. Мазена
(Перезнято з американської
книжки, від 1884 р.)

... В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.
Ів. Франко („Вольні сонети“).

109

Батурин міцно укріпився.
Там грізна зброя — весь запас —
Навколо мурами обвився...
Здобуть несила в скорий час;
Таку міцну тоді фортецю: —
Козацтво справне, бойове,
Гармати, бомби і картечі,
То сила гетьманська страшна.
І легковажить недоречі
Було б захланним ворогам,
Тому знайшлися в небезпеці,
На штурм не кидались до брам.

110

Бо перший штурм мав вже невдачу:
Усе змітав вогонь гармат...
Вітчутно було міць козачу,
Поніс кривавих ворог втрат.
Лягло чимало москалів,
Що кинулись на правду й волю,
Нехай не мають і жалів:
Самі пішли на шлях розбою.

111

Гармати смертю громовіли,
Глухі стогнання чулись жертв,
Московські орди кров'яніли.
Відплату випивши ущерть.
За ту батіївську захланність
Що кинулись, мов дикий звір,
Їм відплатили за тиранність: —
Відчув московський бузувір.

112

Батуринська залога війська
Хоробра, — дух вершин, мета,
Ломилась сила та азійська,
Бо наша боротьба свята.
Не було права штурмом взяти
Свідомих, мужніх козаків,
Як леви — билися завзято, —
Поразку Меншиков терпів.

113

Одначе він все свіжі сили
На штурм Батурина гонив:
Міцна фортеця — незрушима,
Лиш посилала кулі злив.
Полки його щораз ріділи,
А штурм тривав не день, не два.
Козацьке військо лиш міцніло
В борні з напасником зневаг.

114

Понура тінь князя блукає,
Сам провіряє стійкових,
Немов своїм не довіряє,
Бо падає дух бойовий.
І знов готується завзято,
Немає ради — йде на штурм:—
Здобуть фортецю мусить — кляту,
Або розбитися об мур.

115

А Москалі, немов шакали,
Бо гнав їх князь, той калібан,²⁷⁾
Лиш безнастанно наступали,—
Їх супроводив барабан.
Ще гнало повеління строге —
Петро — московський Ганібал,²⁸⁾
Він Меншикові наказав.
Щоб не звертав в бою з дороги.

116

Засяяв місяць в небозвода,
 А на землі багриться кров:
 Невже створила люд природа,
 Щоб смерть леліти — не любов?
 І недоспілі рвати грона,
 Гасити світ— Венери день? ²⁹⁾
 На трупах будувати трони
 І нищить святощі упень?!

117

Невже зло правда не поборе
 І всю зухвалість і пільму?
 Не спинить сльози й крові море,
 Не знищить всесвіту тюрму? . .
 Бо людські, ніжні почування,
 В системі деспотів — для мук,
 І сков як слова, й волю рук!
 Та віковичне катування.

118

Світ опановують півдикі.
 І культурніших гнуть в раби,
 Бо претендують на великих:—
 Немавши культу, ні доби.
 І дружбу світові не сіють,
 А смерть лише — вогнем-мечем:—
 О, гетьман вмів своїм кличем.
 Ті різні бурі всіх розвіять!

119

За єдність нації — держави, —
 Він козаків все гартував . . .
 І міцно булаву держав,
 А стяг підносив все до слави.
 Тому козацтво свідоміло,
 Не раз прославило ім'я... —
 В бою державністю горіло,
 На смерть карало москаля!

Блищали шаблі у промінні,
 Козацтво летом, мов беркут,
 У бруствер³⁰⁾ кинулось горінням,
 Оббився зойками трикут.
 І корчилась трава — багріла,
 Московський полк в крові спливав,
 Шукав рятунку — знемагав:—
 Гарматами земля ревіла.

Так козаки пішли на герці,
 Сікли обложців-москалів.—
 Ровами тайними — сміливці —
 На ворогах зганяли гнів.
 Козацьке військо облягло
 Москвинів під ровами
 І так їх там пересікло,
 Що трупів було повні ями.

Ясніли зорі, місяць сяяв,
 А князь збирав нові полки.
 Старшин-недобитків всіх лаяв.
 Що далися рубать; — кілки!
 Лише яснився світу ранок,
 Як Меншіков гонив на штурм —
 І знов кривавий в сонця танок
 Обнявся стрілами весь мур.

Одначе князь гонив їх знову,
 Стрільці із примусу ішли,
 Бо навіть чулося відмову:
 "За що ідем? — Щоб полягти?!"
 „Чого ж ви стали, русичі?—
 Вперед! — гнав князь, — узять Батурин!" —
 І знову крики москвичів.
 Що розбивалися об мури.

Гула земля, козак стрілою
 Степами мчався до мети,
 А серце пройняте любов'ю —
 Хотіння тільки навістить.
 Минав він гори, нетри — битим
 Летів, мов вихор, вірний кінь,
 Землі торкався ледь копитом,
 Лише мигтіла збоку тінь! . .

Влетів, мов стріл. в шатро Мазепа,
 Хоч зупиняли вартові. . . —
 Забився дух, не міг сказати,
 Чого прилетів дозори .
 Мазепа ще не спав — сидів. —
 Глибоко думав про козацтво,
 Немов здригнувся, як зглядів:
 „Що скажеш, молодий козаче?“

Мазепа упізнав: ”О Боже! —
 Козак, мов статуя, мовчав, —
 Та це ж вона! — і миттю встав, —
 О зоре, Андромедо³¹⁾ може? . . .
 Невже це ти? . . . Чи сон відей? *
 Як вирвалась з облоги моря
 Чи рятував якийсь Персей,
 І вирвав силою в потвори?

І Мотря кинулась в обійми,
 Бо серце знехтувало вік:
 Коханню жадний сили лік
 Не ”вилікує,” й не відійме!
 Уста, мов бджоли. пили мед:
 Хвилева радість, наче в раю, —
 На світі мало Андромед,
 Що вірністю в житті кохають!

* Відей — видіння.

І радості блищали сльози
 В обіймах щирості сердець:
 Чи не останній раз це, може,
 Мазепа Мотрі був співець?
 У них думки, мов блискавиці,
 Ідеями йшли до вершин, . . .
 І гартувалися у чин,
 А їм світили шлях зірниці.

"Мій Цезарю!³²) Нехай з тобою,
 Тобі я буду, мов розмай. ---
 Разом і підемо до бою. . .
 За Україну — рідний край!"
 Цей вислів чув не раз Мазепа.
 Він гордий був за ці слова:
 Вони страшніші від мушкетів.
 Бо з серця бойова стріла.

"За Україну, ясна зоре!
 Я все життя віддав в бою,
 Для неї я лише жию... —
 За неї ллється кров як море;
 За неї я зірвав з Москвою
 І присєднався до Карла,
 Щоб батьківщині дати волю
 І повернуть її права!" . . .

А Мотря миттю розповіла,
 Як стійко б'ються козаки,
 Що в них лише глибока віра:
 Облогу видержать таки.
 "Бо Меньшіков не сподівався
 Зустрінути тяжкий відбій,
 Однак цареві побоявся
 Сказати, що битва --- без надій.

"Тому я вихром прилетіла.
Щоб сповістити про боротьбу
І, правду кажучи, хотіла
Побачить милість дорогу.
Бо вірна тілом і душею,
Але не вірністю раба... —
Нас поєднала боротьба
Своєю світлою зорею!"...

„Одначе, в мене є прохання,
О зоре ясна, перле мій!...
Відвезти це моє писання
У стан Батурина — мерщій!
Ти знаєш всі тасмні входи,
Петра облогу обминеш
І ти, ласкава, повезеш, —
Єдина ти — лише нагода!

„І передай козацтву вісті,
Що ми з Карлом негайно йдем,
Петру оскому відженем, —
Зламаєм Меньшікові вістря!"
І Мотря, навіть не вагалась,
Лиш глянула на очі ті,
Що в глибині — ідея сялась
За свій народ, що у ярмі.

„Я знаю, милий, все я знаю,
Орлам не падати з вершин. —
Не завжди крила відростають,
Коли зламаються в ключин!"
І Мотря щиро розпрощалась,
Мов вихор зникла — на коня —
І знову кулею погналась,
Що загула лише земля...

136

„Стривай! хвилинку, хай ще гляну
 На очі милі — голубі... —
 Тоді... прощай!.. а я... зів'яну,
 Як в'януть в горю і в журбі!”
 Одначе, Мотрі вже не було,
 Лиш вітер травами шумів, —
 Спадали зорі — ніч відбулась,
 А гетьман болем посумнів.

137

То був останній лет інтимний,
 Забилось серце, а в очах —
 Погасли блиски, стало темно,
 Інтимний дух в душі почох.
 Одначе — це чуття хвилиenne,
 Коханню певно був кінець...
 І гетьман знов думками лине,
 Снує ідеї: ... де вінець?...

138

Немов у шоломі Аїда³³)
 Промчалась Мотря повз валів.
 Вона утомлена і бліда —
 Минула миттю москалів,
 Стрілою — лицарськи добігла,
 Аж до таємного рова,
 Хоч і крутилась голова —
 І зникла: — десь у „вовчі лігва”.

139

О, Мотря влила міць в залогу,
 Щоб не погас козацький дух:
 „Спішиться гетьман в допомогу!” —
 Її слова зробили рух.
 Уся залога бадьорилась,
 А Мотря була, мов бальзам,
 Козацтво ще грізніше билось,
 Картечі слало ворогам.

Одначе штурм щодня зміцнявся,
 Бо Меньшіков всі сили слав,
 За підлі хитрощі узявся... —
 На карту ризико поклав.
 Шукав в обложених егіди:³⁴⁾
 Таким знайшовся зрадник — Ніс,³⁵⁾
 Що честь свою продав за гріш,
 Відкрив таємний вхід — негідник!

Почувся голос: „Зрада! Зрада!” —
 То Мотрин голос козакам —
 І кинулась зірвати склади.
 Щоб не дістались москалям.
 До входу складів підземелля
 Вона ввійшла, як Жанна Д'арк,³⁶⁾
 Своєю шаблею всіх змела,
 Пробивш шлях собі крізь парк.

І скоро порохований вибух
 Батурином лиш сколихнув —
 Герой, звичайно, наш загинув,
 А ворогам чоло не гнув.
 І Кенінгзен і Чечель³⁷⁾ грізно
 З козацтвом кинулись з кошів.
 Одначе — вже було запізно. —
 Батурин ворогом кишів.

То козаків порив останній,
 Мов леви, кинулись в двобій,
 Свистіли шаблі в рукопашній —
 В нерівній силам боротьбі.
 Бенкет гремів у крові бризок,
 Рятунку вже не було — ні... —
 Козацтво лицарськи в вогні
 Життя віддало за Вітчизну!

144

Так скінчилось „братання любе”,
 А скоро й сам прибув Петро
 На те бойовище — тавро —
 Батурин ще горів із людом.
 А хто живим якимось зістався,
 Серед тих трупів і калік,
 То їх величність відзначався:
 Вкорочував нещасним вік.

145

Незнані кари, смертні морди,
 Такого ще не бачив світ...
 Чим славились московські орди:
 Історія не знає й міт.
 Живим виймали очі, ніздря,
 Втинали вуха і носи.
 Пекли залізом, в серце вістря
 Стромляли — ті Москви „біси”.

146

І так лишили трупів повно
 У згарищах, в руїнах вал,
 Вовки поживу дерли гойно,
 Що не доїв Петро-шакал.
 Цареві мало було крові,
 Він Яковля³⁸⁾ післав на Січ³⁹⁾
 І знищив. Бо Галан⁴⁰⁾ намовив
 Козацтво: не вступати в січ.

147

Із болем в серці йшов Мазепа
 Батурином — в крові руїн:
 „О, звіролюди! хай прокляттям
 Господь скарає вас своїм!”...

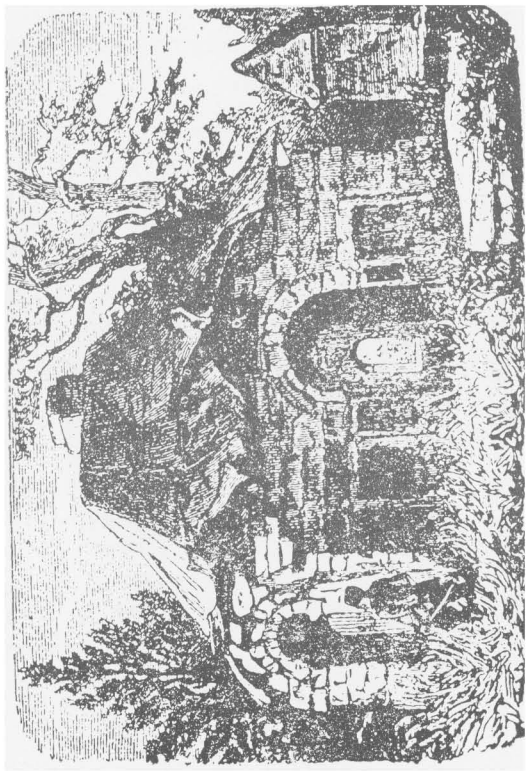

О, час, ти лева кігкі притупи,
Із пащі леопарда рви клики

Шекспір (Сонет 19).

ПІСНЯ ШОСТА

Руйни дому гет. Мазепи в Багатурій

І далеко, і широко
Рознеслась по світу слава
Лонгфелло („Пісня про Гайавату”).

148

О краю мій! в віках історій
Про тебе не одне перо
Сплело брехливих, злих „теорій”,
Лукавило на те добро,
Що Бог післав нам у природі:
Всесвітньої краси Дніпро,
Дністер: — ті символи в народі,
Що сам завидував Петро:⁴¹⁾
Чому вони у нашім краю?
Чому вони не там (?) пливають?⁴²⁾
Чому народи ці живуть?
За що красу їм дано раю?

149

Москва нас нищила доценту,
Щоб не лишилось і слідів.
Як „непотрібність” елемента: —
Скреслить з історії віків.
Ці пляни ще з часів Батия,
Їх підхватили вороги, —
Зокрема — всі царі Москви —
Це в них вікова була мрія.

150

Злітали круками хижацьки
На наші села і міста... —
Це все робилося зненацька —
Та вовча жадність — хижа мста.
Хотіли всього нас позбавить:
Природних Богом даних прав, —
Петро найбільше зазіхав —
Духові нищив наші бази.⁴³⁾

151

Козацтво гнівом наболіло,
 Що гідність знищено Петром,
 За всі знуцання Московії,
 Що їх обмежила добром;
 Добром із власної країни,
 А все вивозила собі
 І залишала лиш руїни —
 Народ знедолений в гнівбі.

152

„Ні. Московіє!.. Досить болі! —
 Сказав Мазепа до старшин, —
 Пора нам взятися за чин...
 І вирвати з тенетів волю!”
 А старшина — одна ідея —
 Всі присягнули на шаблях,
 І клялися звільнить свій демос⁴⁴⁾
 Спід зверхності Москви царя.

153

Бож годі низитись сервільно⁴⁵⁾
 Перед Москвою вік-у-вік,
 І чутися рабом невільним, —
 В неволі гинути щорік.
 Неделею щоденно гнані,
 Плюндрують, нищать пантеон⁴⁶⁾
 Відвічний наш, що Богом даний —
 В народі завжди горя стон.

154

Тому назустріч королеві
 Повів Мазепа козаків:
 Вони свідомі — горді леви —
 Порвать кайдани всіх віків.
 І відновить держави право,
 Що знищила царів Москва —
 Це ту козацьку — вічну славу,
 Що в серці думами співа.

155

Карло Великий — повний слави,
 Всіх ворогів змітав з доріг.
 Його полки — лицарські лави,
 Якими він скрізь переміг.
 Король розбив московські війська,
 Спішив назустріч козакам:
 Злякалася Москва азійська,
 Узнавши пляни короля.

156

Король привів щось тридцять тисяч
 Хоробрих воїнів удар... —
 Бадьорі духом, ясні лиця,
 Як їх величний володар.
 І на шовковій Україні
 Спочинок вибрали в степах,
 Пасуться коні по долині
 І спочивають шведи в снах.

157

А вдалині спинивсь Мазепа
 Із козаками відпочить, —
 Не зводив навіть і намета: —
 Козацтво пімстою горить.
 І гетьман теж не спав: він думав,
 Підклав під голову сідло... —
 І плянував, щоб громом дужим
 Розбить ущент московське зло.

158

А ранком дав про себе знати:
 Післав штафету⁴⁷⁾ королю —
 І сталась зустріч знаменита, —
 Велична зустріч — у краю.
 Карло Великий — збоку світа —
 Велично Світлість зустрічав,
 А з гетьманом — старшин еліта —
 На всіх виблискує парча.

159

І так зустрілись дуже радо —
 Велика знать — володарі —
 І штаби почали наради: —
 Стратегії і плян боїв.
 Король приємно чудувався,
 Латини слухавши слова,⁴⁸⁾
 А гетьман вміло привітався,
 Союзу виклавши права.

160

Були бої — Москва дрижала,
 Петро вже згоди став просить,
 Козацько-шведська громом слава
 Летіла світом кожну мить.
 І не один бенкет кривавий
 Союзне військо провело... —
 Нарешті — звісний бій Полтави,
 Що цілим світом потрясло.

161

Покрилось димом поле бою:
 Вісімдесят Москви гармат
 Ревуть скажені — цар грізьбою,
 Жене на шведів полк солдат.
 А шведи рвали їх редути,⁴⁹⁾
 Із чотирьох малих гармат, —
 З двох боків флянґ москвинів скутий,
 Король цареві дає мат.⁵⁰⁾

162

Піхота кинулась завзято,
 Карла виконує наказ... —
 З редутів ворога вмиє **знято**:
 Прорвали лінію нараз.
 Погналися за москалями
 Піхоти шведської полки,
 А з флянґу били козаки.
 Хрестили ворога шаблями.

163

І шведи й козаки — геройськи
 Москві давалися взнаки. —
 Бо ж короля — то славне військо,
 Як і безсмертні козаки.
 Погнали недобитків зграї,
 О лютував московський сарт:⁵¹⁾
 Союзні війська — сила, гарт,
 Блищала переможньо зброя.

164

Король і гетьман керували
 Відтинками своїх боїв. —
 За ворогом спостерігали,
 Як він полки в атаку вів.
 Петро, скрегочучи зубами,
 Спиняє ревом москалів,
 Мов гад, звивається рядами,
 Зганяє на солдатах гнів.

165

А шведські воїни — полк Росса —
 Женуть криваво москвинів,
 Лиш поле зойками знялося
 І кров спливає з ворогів.
 Козацтво в засідці чатус.
 І кинулось, мов коршаки,
 То відділ Орлика швидкий,
 А ворог в паніці лютує.

166

А Левенгавпт зрива ляфети.⁵²⁾
 Покинутих бігців гармат,
 І перейшов редутів сплети:
 Петро поніс великих втрат.
 Король на ношах⁵³⁾ чудувався
 Хоробрістю своїх солдат: —
 Конем і гетьман вмить примчався,
 Карло вітався з ним, як брат.

„Петру не дати спам'ятатись! —
 Мазепа радив королю, —
 За ним в погоню треба гнатись.
 Щоб змусить здатися змію!”
 Король, прихильно усміхнувся,
 Махнув рукою: трохи в тил.
 Бо він із раною зле чувся, —
 Хотів набратись свіжих сил.

А шведи гналися, мов леви,
 Місили ворога на смерть, —
 Лиш блиск шабель дзвенів сталевий,
 Москвинам кари ляли вщерть.
 І стогін ранених, і зойки, —
 Коней іржання — просьби рев,
 Бо їх карав Карла орел,
 Давав їм смертної „напойки”.

І вже ось-ось тріумфом близько
 Замає слава прапорів,
 Зокрема — воля козаків. —
 Московська пиха впаде низько.
 Одначе, зла незрима сила,
 Облудний Спарру⁵⁴⁾ шле наказ,
 Щоб шведські війська йшли назад:
 То була програшу хвилина.

Це не розгаданий ще „Mömos,”*
 Одначе — винен теж Реншільд,⁵⁵⁾
 Що здержав Крайца⁵⁶⁾ допомогу,
 Яку казав післать король.
 Петро із цього скористався,
 Навів порядок у війську,
 Бо швидко зорієнтувався:
 В відбій готовись нашвидку.

*) У мітол. — бог жартів, насмішок...

171

Він Меншіка післав на Росса⁵⁷⁾
 Додав йому ще свіжий полк: —
 Вогнями поле обнялося —
 І знову пекло — бою зойк.
 О. сталось невидиме, „чудо”:
 Союзних військ спадає стяг,
 В полон попався Шліпенбах⁵⁸⁾
 З розбитим корпусом і штабом.

172

Це вплинуло на вислід бою.
 А крик: „Забитий наш король!” —
 Додав замішання в відбою:
 Карлөве військо відійшло.
 За ним летіли громом стріли: —
 Петро стріляв з своїх гармат,
 Хотів Карлові дати мат,
 І шведські війська знеможіли.

173

Одначе, гордо відступали,
 Боявся цар іти вздорін,
 Бо не в одних боях бувало,
 Що шведи зіб'ють ворогів.
 Але в житті лиха fortuna
 Зриває лети у вершин, —
 Як і в полтавськiм бою чин: —
 Це випадок московським гунам.⁵⁹⁾

174

Блискуче у „Мазепі” Байрон,
 Той славний воїн і поет. —
 Про гетьмана й Карла сказав він,
 Як і про свій фортуний лет:
 „Військова міць, воєнна слава,
 Така ж, як ми, її раби, —
 Майнула до царя лукава,
 І врятувала мур Москви.”

У тім священнім поєдинку
 Змагалась правда і корсар,⁶⁰⁾
 Останній виграв на відтинку
 В тих, що tout est fors l'honneur.*
 О доле! — тайністю покрита,
 Що вічно зраджуєш серця
 І не одна душа розбита.
 Недочекавшись вінця.

Вінця заслуженої слави: —
 В одну хвилину Серафим⁶¹⁾
 Володаря змете з держави —
 І пропадає гідний чин.
 І знов шукання в світі Майї⁶²⁾
 Ту тасмничість у житті,
 Що були б світові святі,
 Коли б розкрити всі ті тайни.

Я святості шукаю перла: —
 Це правду, вірність і любов,
 Одначе — досі не знайшов —
 Ті віщі тасмничі зерна.
 Однак до тасмничих перел
 Суспільство має дар один —
 Це творчий розум — без обмежень —
 В аналізі буття глибин.

Це є одні святі надії: —
 Лиш творчим розумом усі,
 Ті тасмничі світу дії, —
 Збагнемо генієм душі.
 Природа творить і руйнує
 У вічних атомів кружінь,
 Одначе — геній все будує:
 Чимало цінних дав творінь.

*) Все втрачено, крім чести (Франц.).

Коли король узнав про відступ,
 Він миттю кинувсь рятувать —
 Одначе, було вже запізно, —
 Йому на ношах зупиняць.
 Полкам, що бігли з поля бою —
 Наказу трудно було дать,
 Тим більше. армію без строю,
 На поле бою скерувать.

Що сталося. яка причина?
 Цього ніхто не міг сказать,
 То хтіла долі зла личина
 Союзну дружбу розірвать.
 В тяжку ту короля хвилину
 Прискочив гетьман налету
 І миттю плян уже накинув,
 Сказавши думку цю Карлу.

„Я пропоную відступати,
 А там перейдемо Дніпро,
 Щоб нас не оточив Петро —
 Нікому у полон не здатись! —
 Мазепа радив королю: —
 Зупинемося десь подалі,
 Сформуєм армію свою
 І знов на ворога ударим!”

А Левенгавпт піддержав думку,
 Король негайно дав наказ, —
 Полки спрямовано до пункту,
 Військовий лад навівся враз.
 Цар здивувався — зблід від страху,
 Як марш побачив бойовий... —
 Для нього швед ще був страшний
 І він тремтів в психічнім жаху.

Так відійшли з вогню завзяті
 Спокійним маршем до Дніпра.
 Лише остались ті, що в схватці
 Прийнявши смерть в ровах Петра.
 Життя віддавши за майбутнє,
 Не здавши прапор — честь свою,
 Хоч тисяч шість лягло в бою: —
 Їх слава вічно незабутня!

Одначе в брустверах стогнало
 Чимало ранених солдат...—
 Хвилини бою споминали,
 Хотіли б ще піти у схват.
 Старшина мовив: „Ех, і бились!
 Дивися, скільки їх лежить!”
 В душі, мов сльози гніву лились:
 „Де наш король? Чи є живий”

Так ранені там гомоніли,
 Куріли ще гармат гноти.
 А потім миттю заніміли,
 Бо докололи їх кати.
 Трава злипалася багрова —
 Наситилась свята земля.
 Коли ж та кара стогромова
 Катів московських покара?!

Замовкло все, лише пірати,⁶³⁾
 Оті москвини із злоби, —
 Почали з мертвих все зривати
 І нагих кидали в рови!

Боже, пожалься нас!
Поглянь: многолике,
тисячोлице,
нас горе буття гнітить,
Ф. Фон Зар („Miserere!”)

ПІСНЯ СЬОМА

Бій під Полтавою (французська гравюра позатку 18-го ст.)

...Вона вже сил не мала
І проклясти лише змогла
О. Олесь („Вона з мечем”)

187

На небі чорних пасем хмари,
Немов збиралась буря — грім,
Король і гетьман разом мчали
Баскими впростяж, наче стріл.
Минали села і долини... —
Лиш свискотів травою степ,
Щоб за Дніпром іще за днини
Розкласти спочину намет.
Король і гетьман не в тривозі,
В обидвох воля, як граніт:
Спіткала трудність в перевозі
Що ледь не кинулись убрід.

188

Петро устиг спалить порона —
Човни, щоб не пройшли Дніпро,
А потім кинувсь навзддогони,
Але до бою не дійшло, —
Бо шведів армія ще сильна,
Колони військ ішли як мур,
А цар боявся йти на штурм.
Лиш переслідував їх пильно.

189

Комадувачем Левенгавпта
Назначив всім військом Карло,
Щоб оминати рук азійських
З Мазепою мчать за Дніпро
У землі, до татар турецьких,
Із штабстаршинами частин
Та із козацтвом молодецьким,
Щоб був володарям престиж.

190

А військ було п'ятнадцять тисяч,
 Свідома сила, бойова,
 Що з ворогом могли ще битись,
 Бо міцно сяла хорогва.
 Виблискує Дніпро в промінні,
 А вдалині шумлять ліси
 У ночі зоряні — краси... —
 Тріщать багаття у горінні.

191

У місячному сяйві ночі
 Спинились війська на нічліг,
 А стійкових зоріють очі,
 Щоб ворог хижо не набіг.
 Дніпро сріблиться у кришталях,
 Вояцтво в спочину роси,
 В нічній ідилії краси
 І стяги майорать над ними.

192

Той споминає бій завзятий
 Як бились мужньо їх полки,
 А той москвинам шле прокляття,
 Що гірше хижі як вовки.
 Горять вояцькою жагою:
 Вітчизни не сплямити стяг,
 Ніщо не страшить цих звитяг,
 Готові вже іти до бою!

193

Зірвавсь вітер — грому хвилі,
 Дніпро реве, мов буревій,
 Воно не здасться жадній силі,
 З природою веде все бій.
 Дніпро гуде, Дніпро бурує,
 І блискавиці в скелі б'ють,
 Шовкові трави роси п'ють,
 А вітер хвилями вирує.

194

Цей буревій, мов хижа сила,
 З'явилась на полки в ночі, —
 Хвилево пролетіла злива
 І знову зоряні свічі;
 І знову небо ясно сяє,
 І хвилі сплюскотом пливають,
 А зорі знов віщують путь:
 Що цих звитяжців ще чекає?

195

Чи держитесь їх юний Ерос?⁶⁴)
 Чи досить стріл в сагайдаку?
 Коли б на бій з Петром ще звелись?
 Бо всі горять помстить йому!
 Серця потрясені журбою,
 Бо в кожного вояцька біль,
 Що не зупинить жоден зіль, —
 В борні з природньою бідою.

196

Помалу сходить сонця ранок,
 Від хмар звільнилась голубиць,
 Ввижається кривавий танок,
 Ось-ось нагряне у цих піль.
 Московські війська за горою.
 Готуються іти на штурм
 І знов змагання у двобою,
 І знов конання від тортур.

197

Вже ранок в соняшнім промінні,
 Гремить команда: „В поготів!“...
 Вояцтво помстою в горінні,
 Готове кинутись в двобій.
 Нараз відбій. Всі закричали:
 „Хто сміє капітулювать?!...
 До бою! Гідність відстоять!
 Або всім смерть на полі слави!!“

198

Липневий день обнявся сльозами,
Прощались з зброєю й конем —
Всі шведи: „Боже! Ти над нами,
Суди нас всіх своїм мечем!”
В душі ховали муки денні,
Щоб ворогові не розкрить,
Як пімста в серці всіх горить
І почуття гіркі — таємні.

199

Бо їх командувач не сповнив
Наказ свого короля... —
Прийняти бій, він теж відмовивсь,
Віддав все військо москалям.
Той вчинок був негідний слави,
Бо Швеції сплямив престиж,
З вершин стягав її униз, —
Могутньої тоді держави.

200

А цар гординою басує,
Всіх бранців водить по Москві.
І хвалиться, що всіх звоює,
А жертви ходять, ледь живі.
О, їх спіткала лють ворожа:
Петро заслав усіх в Сибір,
Де каторга і хижий звір... —
А там пожерла смерть негожа.

201

О, не забудь нам це довіку,
Ця пімста в пам'яті болить,
Вона відплатою горить: —
Лиш перемога буде ліком!

Замість квіток і кущів розлогих
Пруття німує при всіх дорогах.

М. Давтендай

ПІСНЯ ВОСЬМА

Гет. Ів. Мазена (Портрет роботи О. Куриляса)

Гартуй своє горе. Гартуй свій гнів.
Гори понад крицю самотніх огнів
В. Газенклевер

202
Два велетні епохи мужні
Проїздять степом у Дніпра,
Любуючись красою — дружні,
Їм шлях освічує зоря.
Обидва світлі силуети.
Занурившись в глибіню думок,
Згадавши всі орлині лети —
Терновий сплівся їм вінок.
І меркне те Олімпу⁶⁵) сьйво,
Симфонія⁶⁶) замовкла враз...
Сонати⁶⁷) зіграно нараз, —
Погасли зірки світу Майї!⁶⁸)

203
В Дніпра спинилися їздою
Сумних подій володарі,
Купались зорі у дніпрі,
Співали хвилі над водою.
Сріблилися навпроти скелі,
Їх цілували бризки хвиль:
Ліси, степи — краса оселі, —
Країна незлічимої миль.

204
Удалині село видніє,
Хати біленькі у садах
І голубінню ніч німіє,
Настала тиша, всі у снах.
Одні володарі не спали:
Розмову вели про бої,
За війська віддані свої.
Що, мабуть, варвари догнали.

Чудні ввижаються примари,
 Немов в проваллі військо їх
 І покривають чорні хмари —
 Громовий стріл вбиває всіх.
 Нараз зірвалась гromовиця,
 Два велетні зайшли в намет,
 Немов гармати кулі лет —
 Вогнем злітала блискавиця.

Краплистий дощ в шатро повіє,
 А грім і блиски в вишині,
 Немов віщують чорні дні, —
 Погасли зорі — все чорніє
 Аїдове⁽⁹⁾ немов творіння,
 Що нищить пляни і думки,
 А те тасмне повеління
 Зриває чину всі стежки.

Одначе скоро зникли хмари —
 У голубінні повно зір,
 А мозки у напрузі мари.—
 Горить обом у думках зір.
 Король спитав, піднявсь в наметі:
 „Первинний чин є, чи буття?”
 „Спочатку чин. тоді життя!” —
 Сказав увічливо Мазепа.

„О, так, величний володàрю!
 Ми чин зробили — їм буття,
 Їм дали керму до життя... —
 Самі осталися в ударах!”
 Пронеслась гіркість по обличчях:
 В обох синілась борозна,
 Спадала з вись чиясь зірниця,
 Десь згаснувши у сфері дна.

О, їх точив хробак страждання.
 У серці муки кожен ніс... —
 Психологічне почування,
 Одначе оптимізм ще ріс.
 „В житті все, світлоste, відчасне! —
 Сказав Мазепа королю, —
 Як лет орла в вершин дочасний,
 Хоч завжди здужає змію!”

Стріляло сонце з небозвода
 Прекрасно сяяв світлий день,
 Липнева пахла скрізь природа —
 Це після бою другий день.
 І знову думи: — долю людям!
 Тоді не ллятимуть і кров...
 Напевно буде правда в грудях,
 Серця плекатимуть любов.

Удалині хтось мчить на конях
 І просто летом у намет.
 Король пізнав свої загопи,
 В одного висів еполет.
 Умить спинившись у постою
 І докладали королю,
 Що Левенгавпт піддався царю:
 Карло прийняв ту вість гнівбою.

„О, генерале, зрада чести
 Негідна навіть пастухам,
 Які „війну” теж будуть вести
 В степу з вовками: — навіть сам!”
 Він відійшов у серці з гнівом:
 „О горе, Швеціє, тобі... —
 Негідно зрадив сні в ганьбі,
 Погана слава стане співом!”

„Який він красунь в позі гніву! —
 Мазепа Орлику сказав, —
 Найкращі чарував би діви
 І серце не одна дала б!”
 „Він красунь тілом і душею! —
 Ідея в нього — це буття, —
 З повагою підкреслив Орлик,—
 Хоч молодий — зазнав життя!

„Не раз перемагав в двобою,
 Блищав далеко меч його, —
 Прославив шведську вічно зброю.
 Він гідний лицарства свого!”
 „О, так! Він знав орлині лети,
 Блищала зброя на весь світ! —
 Чесноти ніс. — додав Мазепа:—
 Лицарства бою заповіт!

„На суд! як графа Ганелона,⁷⁰⁾
 Він Швеції завдав удар... —
 Цим потряслася міць корони.
 Престиж здобув московський цар, —
 Сказав король із хвилюванням; —
 Який суворий долі час?...
 О наглість! Знехтувать наказ?!” —
 І відійшов з гірким мовчанням.

Бурлить Дніпро, жбурляє хвилі,
 Злітають чайки з комишів
 І пролітають довгі милі,
 Кружляючи в степах глуші.

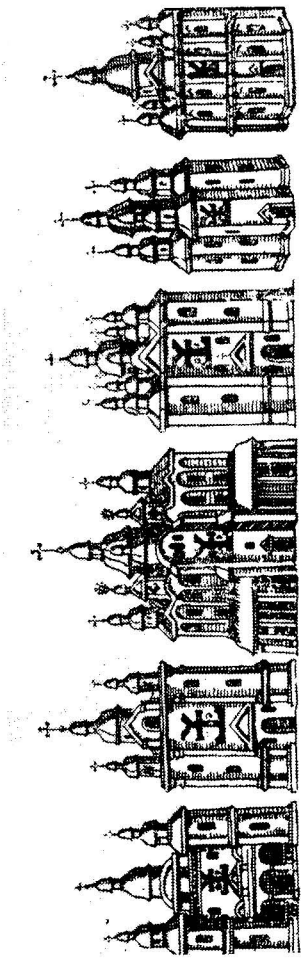

...Але спраглий свій
Здуши, о серце, крик до правди і відплати.
Оплач, чесного, захід мій!
Андре Шеньс („З'ямбів")

П І С Н Я Д Е В ' Я Т А

Головні будови, фундації Ів. Мазеви, на гравюрі І. Мигури 1706 р.
церкви — св. Миколи в Києві, Троїцька і Головна ц. Київської
Лаври, Братська (Академічна) на Подолі, Всіх святих Лаври, Воз
несенська в Переяславі.

І в минулому — могили,
І попереду — хрести;
П. Грабовський („Вночі”)

217

Тривоги день, химерна доля
Пожерла б хижо втікачів,
Що мчать живі ще в „дикім полі”,
Лякаючи тічки вовків.
Вони держали шлях в Бендери:
Мазепа разом з королем,
Щоб ті московські людожери
Не засягнули їх мечем.
Той день не був для них свічадом,
Кругом, мов тисячі смертей
Чатують, щоб отруйним ядом
Впоїть непроханих гостей!

218

Літають стаями ворони.
Орли кружляючи — знялись, —
Тут кожен гине — безборонний,
Якщо, незнаючи, спинивсь.
Природа віковічно грізна, —
Все ризико: смерть чи життя,
Лише їх воля — міць залізна —
Сміливців пустить у буття.

219

Одначе гетьман знав природу,
Любив душею „дикий степ,”
Бо він козацького народу,
Що зберігає волі лет.
Недоля хижістю покрила
Дніпро, ліси, степи, моря,
Одна ще світить лиш зоря,
Орлам зламала дужі крила.

220

Обидва лицарі з журбою
 В серцях хвалили цю красу,
 Карло погōдився з собою,
 Душею люблячи весну.
 Той дикий рїст, що вище коней
 І запах цвіту і трави,—
 Пташині співи, наче дзвони,
 На різні тони й голоси.

221

В краю чаруючих пейзажів, —
 Король і гетьман розбиравсь,
 Карло, любуючись, завважив:
 „Чудовий край в неволю здавсь!”
 Додав Мазепа: „Край — Мадонна!⁷¹⁾
 Всі віддають йому „любов”,
 А розривають, мов горгони,⁷²⁾
 І випивають свіжу кров!”..

222

„І нам, величний володарю,
 На поміч не прийшов Зевес! —
 Сказав король. О правди, царю!
 Ти спричинився до „чудес”!
 Ти ж цар державности й любови,
 А по ворожїм боці став
 І пролилōся стїльки крови,
 Що багрянїв на полі став!”

223

„Спасибї, любий володарю! —
 Сказав Мазепа. - за слівця,
 Тебе народ і Україна...
 Нестиме світочем в серцях!
 А край мій — сонцецвіт з красою —
 Не знищить жаден цар-зухвал,
 Ні цей московський канїбал:
 В віках розплата у двобою!”

224

Хоч зморшки на чолі покрились,
Дух юності ще міць кував... —
О, ті напружені хвилини,
Він з мужністю переживав.
Він сорок літ в шуканні правди
(Для себе гетьман ще не жив),
Душа його в народі завжди —
Ідейні струми в серце лив!

225

Його ідея творчо вічна:
Права державницькі і чин,
Одначе сила, мов магічна,
Шляхи зривала у вершин.
Він справжній бард, віків суворих.
Тому ніколи він не вмре,
Бо людство чин його бере,
Тих дій святих, буттям прозорих!

226

Літав орлом в ділах потужно,
Твориз культуру в глиб і вшир,
Держав клейноди міццю пружно,
Як муж держави — творчих сил.
Умів свій нарід полюбити
І все життя віддати в дар.
Поклав Вітчизні на олтар.
Щоб люд і край міг вічно жити!

227

О, не одна у нас святиня
Йому завдячує буття...
І Лавра Київська, що нині
В руїнах від Москви пуття.
Доба козацького барокка
Променювала на весь світ,
Відома всім, мов заповіт,
Фундація його щороку.

228

Він дав культурі відродитись
 У стилі власних поколінь,
 Благословенний будь, без тлінь,
 Що духа бадьорив творити.
 Ти джерело надхнень свободи,
 Богдана⁷³⁾ право відновляв.
 Живеш у пам'яті народу,
 Як і безсмертний Святослав!⁷⁴⁾

229

Нараз в ранковій Бога тиші
 Король й Мазепа у ріки:
 Татари, шведи й козаки —
 Порона хвилями колише.
 В палаті сяйної блакиті
 Прийняв їх паша дружньо сам,
 І частування дав велике,
 Як велося — володарям.

230

Дав їм і палац у Бендерах,
 Чудовий сад, усе пахнить,
 А вдалені блищать озера,
 Де можна серце відсвіжить.
 А ранок в соняшнім привіті
 І співи щирі солов'їв.
 Вітають від гірких боїв
 У власному неволі світі!

231

Лиш гетьман — серцем наболілим,
 Глибоко думав за народ:
 „Чи не завдав йому турбот
 У виступі своїм — засмілім?“

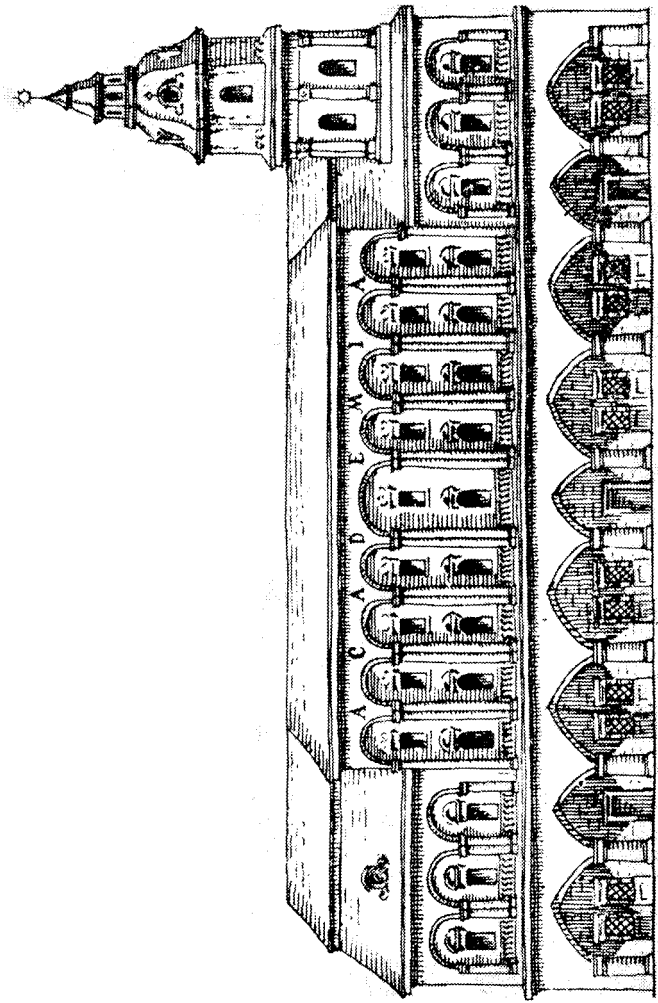

Находить час мовчань --- і німфа серед лук
Лишає сагайдак і свій ослаблий лук;

Жозе Марія де Ередія („Німфей”)

ПІСНЯ ДЕСЯТА

*Будинок Академії в Києві після перебудови Ів.
Мазелю 1704 р. (Реконстр. В. Сігинського.)*

Це той первий що роздирав
Нашу Україну!

Т. Шевченко („Сон”)

232

Московський цар — Петро лукавий,
За гетьманом і королем
Післав погоню, щоб догнала
Ніким незборених орлів.
А цар тим часом роздирає
Країну вольностей віків,
Нового гетьмана⁷⁵) гнуздає
І присягає козаків;
Щоб вірно всі йому служили,
А він мотатиме з них жили:
Обіщані для них права...
Їм щиро дасть свята земля!

233

Дізнався цар, як привітали,
Зокрема серескер-паша⁷⁶)
Обох володарів держави —
Обнялась пімстою душа.
Якби так сила, як несила.
Усіх би турків умертвив,
Стромляв би в них, як Каїн, вила.
Щоб вічно гніт Москви зажив.

234

Цар передав наказ Толстому,⁷⁷)
В столицю Турції — Стамбул,
Що триста тисяч дасть талярів
Живим, щоб гетьмана здобув.
Він мав купити падишаха,
Щоб видав гетьмана Москві,
Бо цар терпів ще досить страху
І лютувався весь в злобі.

Толстой ужив всю хитрість лиса
 І падишаха підмовляв,
 Щоб той цареві покорився:
 Мазепу миттю закував;
 Щоб бешкету йому не вкоїв
 І на татарів не напав
 Та не бентежив супокою, —
 Царю негайно, щоб віддав!

Толстой хитрив, шукав закону,
 Щоб падишаха залякати... —
 Пропонував і оборону,
 Щоб разом шведів воювати.
 Він сипав різних слів принади:
 Частину Польщі обіщав,
 Щоб задушити всю ту зраду,
 Що їй Лещинський⁷⁷⁾ згуртував.

„Наш цар Петро — його величність —
 Вам триста тисяч шле таляр!
 Московську дружбу, щирю зичність
 І признання від всіх бояр!”
 Турецький володар — величний, —
 Спокійно вислухав слова,
 В душі проказував: „Безличність!...
 Ота підступність вся царя!”

Бо падишах був світло мудрий,
 Знав добре всі тоді права,
 Які Толстой розводив нудно,
 Очима блимав, як сова.
 Він склав свою лицарську думку
 І не пішов на той гачок,
 Бо розібрав Петра скачок,
 Що хтів нечесності й грабунку.

239

Спокійно падишах промовив:
 „Як смів ваш цар? Та це ж не раб! —
 В проханні відказав Толстому, —
 Це ж володар, відомий ранг
 Усьому світу — славний лицар, —
 Він не розбійник, не тиран:
 У нас є свій на це обичай —
 Це не дозволить нам Коран!⁷⁸⁾

240

„Не гетьманів царям судити! —
 Сказав по хвилі падишах, —
 В бою друг друга може вбити:
 Судити може лиш Аллах;
 Усіх володарів держави,
 Бо він всезнаючий потреб
 Чи подвиги їх варті слави.
 Чи карі вічної в ереб!“⁷⁹⁾

241

Толстой душив у собі лютість
 Бо бачив падишаха гнів,
 Що гетьмана вже не здобути,
 Одначе мову далі вів.
 Обмовлював Карла й Мазепу,
 Яких із почесстю паша
 Прийняв, хваливши їх прикмети,
 Немов союзників, вгощав.

242

„Що треба вам ще від Мазепи?
 Ви ж виграли на полі бій.
 А гетьмана в нас не візьмете,
 Ми зволили йому постій
 У нашім краю — без обмежень,
 Признали гетьману азиль
 І віримо беззастережень,
 Що він законно вжив зусиль!“

243

„Ви ж знищили, як греки Трою:⁸⁰⁾
 Батурин, Січ — цілі міста —
 І далі нищите в розбою,
 Хіба ж це дружба, а не мста?
 Таж гетьман знав за що повстати,
 Бо знав всі підступи Москви
 І мусів він у захист стати, —
 За свій народ, щоб відомстити!

244

„А хто ж бо дав цареві право
 Від України промовлять
 Таж Гетьманщина єсть держава,
 Що мусить право відстоять;
 Своєю керувать судьбою
 І незалежно від царя,
 А за права іти до бою
 І слухати володаря!

245

„Чому ж за зле ви це берете?
 Таж він законний володар, —
 Від мене теж підлоти ждете:
 Хай ненадіється ваш цар!
 Хоч я не йму, одначе, віри
 Намовам вашим, дипломат —
 Це провіщання, мов сивіли,⁸¹⁾
 Ви промовляєте, як маг!”

246

На цьому падишах суворий
 З Толстим закінчив мови чин,
 І дипломат пішов з позором —
 В Москву стафету слав з нічим!

...Скрізь підносив він тріумфу горді брами,
Законом для землі поставив прапор свій
І серця мужністю зрівнявся з небесами.

М. Зеров („Старовинності Риму. II’)

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

Це той первий, що розтинав нашу Україну!

Т. Шевченко („Сон”).

Московський цар Петро I.

Ох ти доле, лиха доле
Годино їдлива!
М. Шашкевич („Тиха доля”)

247

Ось двісті п'ятдесят вже років
Пройшло у вирі боротьби... —
Сліди осталися глибокі
Руїн московської злоби;
Що з нею став на прою володар
І, вільності піднявши стяг,
З Москвою виступив на змаг —
Здобути втрачену свободу,
Що цар московський зруйнував,
Віднявши і державне право,
Яке Хмельницький збудував
І відтворив канон держави!

248

Не славен гетьман підлотою,
Як ті московські всі царі —
Батия Орди Золотої —
Без етики, бо лихварі.
З природи духа, раси й крові,
Не знають ближнього любови:
Прерогативи волі шлях
Виконують на Соловках!⁸²⁾

249

За подвиги високих летів
Його ім'я свічадом зір
Засяло вічністю пената,
Що дав ідеї новий твір;
Твір боротьби за прямування
І ствердження відвічних прав,
Що їх московський демон крав,
А нам наносив руйнування.

250

І муж козацької держави,
 Великий гетьман володар —
 Що світову набув нам славу,
 Став емігрантом у татар.
 Позбавлений держави й права.
 Що хижі орди москвинів
 Всю добру волю розривають: —
 Державноправність козаків.

251

Народ привітно зустрічає
 Полтавських лицарів, звитяг —
 Мазепу і Карла — вітає
 І славлячи їх волі змаг.
 Москви осуджують поступок,
 Що кров невинно багрянить,
 Мов пекло Данте — край горить —
 Міста і села в смертних муках.

252

О Україно! Горе й муки
 Здавен терпиш від ворогів,
 Століттями зелені луки
 Грасують орди дикунів.
 Петро вогнем і морем крові
 Залляв Гетьманщину цілком,
 З мечем розгулює в просторах
 Терновим квітчає вінком.

253

Нараз у церкві задзвонили:
 Мазепа, Орлик, страшина
 Пішли, щоб Богу помолитись,
 Щоб Мати Божа Пресвята
 З свого зглянулась би Трону,
 Країну вічно биту злом —
 В свою узяла б оборону
 І наділила б їй добром.

Навколішках шептав молитву
 Мазепа: — руки до небес:
 „Всесвітній Царю! зваж гонитву,
 Охорони наш шлях, Гермес!⁸³)
 Вдихни ще лицарської снаги,
 Щоб видержать недолі гнів:
 Ще з ворогом піти на змаги,
 Відбити гідність наших днів!

„О Боже! змилуйся над нами,
 Верни нам долю власних прав,
 І розсуди нас з ворогами
 За право вільності держав.
 Пошли нам спокій — волю рідну,
 Здійми з нас муки — вік терпінь
 Верни державу Україні... —
 Всі молимо Тебе! Амінь!”

По молитвах пішли до хати,
 Щоб плянувати майбуття:
 Козацтво йшло відпочивати,
 Бо гетьман творить їм буття.
 І він негайно скликав раду,
 Де вирішив новий закон,
 Що зобов'язує громаду
 На цім терені — той „канон”.

Козацтво в тиші супокою
 Розташувалося в садах,
 Щоб свіжістю дихнуть нічною,
 Недолі дні забути в снах.
 Всіх пригорнула ніч липнева
 І пестив місяць і зірки,
 Дівочі співи — сопілки,—
 Пахучі квіти — цвіт рожевий.

А по нараді — гетьман в тузі, —
 Пора йому теж відпочить...
 Одначе весь він у напрузі
 Глибоко дума і не спить.
 Чоло склонивши він донизу,
 Згадав дні юності свої... —
 Сріблились скроні від сивизни,
 Картилось життя в імлі.

„О краю мій! Не раз сльозами
 Я мив тебе у горю днів...! —
 Скриваючись від них з думками
 В душі таємно аж на дні;
 І вів розмову із собою
 Про ідеали сотні літ,
 Що доля кидає у гніт
 І програємо у двобою!

„Чому нещасна Україна
 Сльозами й кров'ю лиш сплива?
 Віками зносимо руїни...
 І чуємо гіркі слова.
 Всі радощі і всі надії
 Проходять мріями в тужбі,
 В недолі гніту — летаргії —
 І знову програ в боротьбі!”

І вже почало розвидняти,
 Як гетьман змучений затих,
 Закривши очі, щоб прогнати
 Пекучі думи днів тяжких.

...О, се пам'ятайте, діти!
Меч має бути городам обгорожев,
І ворогам писати лиш завіти!
Ю. Федькович („Ярослав і Олеш")

ПІСНЯ ДВАНАДЦЯТА

Гетьман Іван Мазепа (малюнок XIX ст.)

Кістями земля засіяна,
А кровію полита
(„Слово о полку Ігоревім”)

262
Доба вирус в злобнім шалу.
Таврус правди й волі стяг,
Руйнуючи і творчі далі —
Країн лицарства — зодіак.
Він нищить нації скрижалі,
За що вікова боротьба: —
Бо смерть і міць, любов і жалі
Доба борознить, мов різьбар;
І ставить кров на п'єдесталі: —
Полтавський безфортуний бій,
Де під копитом гине змії,
А цар летить в захланнім шалу!

263
Летять віки у спалахах вогнями,
Спливають кров'ю кожну мить,
А ненастанними боями
Країна пімстою горить.
Дві сили борються дедалі,
Нещадно завдають удар:
Бо бій за нації скрижалі,
За волю, гідність й Божий дар.

264
Ніяка сила не вб'є лева! —
Держави вічний герб — Тризуб —
Ні серп, ні молот, хоч сталевий,
Не зітре: — і ворожий зуб!
Москви не знищать людоїди,
Той символ лева — все живий —
І Тризуб міці віковий:—
Вже меч вдаряє Немезіди!⁶⁴)

265

О, рідна! топтана ордами,
 Почавши від Батия вік —
 Століття гнані москалями,
 Пролиті кров'ю рік-у-рік.
 Знедоленим все ворогами
 Кинджали встромлені в серця,
 Недолі келех по вінця —
 Ще випивають із сльозами.

266

І кров невинна багряніє
 В лісах азійських, в Колимі,
 Де кат московський ще звіріє.
 Бо чує вже останні дні.
 Ховає злочини неволі,
 Бо прозріває вільний світ,
 Що розібрав московський міт,
 Як сковують народам долю.

267

Тому ще піснею сумною
 Мережить слово син-поет,
 А другий виведе струною
 Орлиний — нездоланний лет.
 Бо не зглушити символ ліри,
 Вона від вічності звучна,
 Як і Христова правди віра
 По всьому світі голосна!

268

Сини і дочки все співають
 Країни всіх подій тяжких...—
 Одначе з серця виливають
 Слова надії — днів зірких.
 Отруєю Петро, мов ная,⁸⁵⁾
 Наносив нам і смерть, і біль, ---
 Несе й тепер Москви вся зграя: —
 Без етики, культури — гниль!

О, Україно! рідна мати,
 В борні не раз ідеш одна,
 Ідеш із ворогом змагатись,
 Щоб визволити долю з дна.
 У власній, віковій країні,
 Де хижий той сусід: — народ
 Убивця, — що несе руїни:
 Всім націям в сім'ї незгод!

270

Народ, що нищить всю свободу,
 Почавши від царя Петра... —
 Всі пам'ятки країн народу,
 Що їхній розум і рука
 Творили старанно віками —
 Це все руйнують москалі.
 Що зуть себе чомусь братами:
 Насправді — катом на землі!

271

О мати ніжна! дужі крила
 Ніхто не зломить всім орлам,
 Ти їх безсмертністю повила'
 Бальзаму влила всім синам.
 Національні ідеали... —
 Священний волі заповіт:
 Княжокозацької стяг слави
 Не сплямити в борні повік.

272

Народ наш завжди героїчний,
 Бо він віками йде у бій,
 Щоб вигнать ворогів відвічних,
 Що нам наносять смертний біль.
 Хай буде славея меч двосічний,
 Його підняв Ісус Христос
 За християнську віру вічну.
 Щоб знищити у світі зло!

273

Священна земле на розпутті,
 О, як болить мене твій сков,
 Я чую всі знущення люті
 І знаю: ще спливає кров.
 Як вороги зривають кроки
 Отих катуючих чеснот... —
 Щораз суворі, хижі роки
 Від диких орд — Москви істот.

274

Я не забув роки дібровні.
 Коли молився за свій край, —
 В душі був біль і очі повні
 В сльозах, що знищений мій рай.
 Зі мною плакали сади
 І солов'ї в надраннім співі,
 І трави росяні у гніві... —
 Столітні скаржились дуби.

275

За Україну і донині
 Природа плаче у гнівбі:
 Ліси, сади, пашні долини,
 Бо ворог топче їх в злобі.
 Та біль руїни серце крас:
 Тернових досить тих вінків,
 О вороже, хай меч скарас
 За волю знищену віків!

276

Гряде вже час, зламаєм ґрати,
 Москви куртину розірвем... —
 Вже годі ворогам буяти:
 Наш край з неволі оживе.
 Я бачу вдалині дорогу... —
 Промінням сяє до вершин,
 Єднає всіх в соборний чин,
 В державу світлу перемогу!

277

Я ще згадав садів цвітіння:—
 Річки ярами дзюркотять...—
 Розкішних верб нічне шуміння
 І цвіркунів — в траві дзижчать.
 Кругом весною молоділо,
 В блакиті місяць лиш сіяв,
 А соловей всю ніч співав,
 В садках хати, мов сніг біліли.

278

О ночі? Що за ночі красні!
 Пестливий вітерець дихне,
 А зорі? — Перли ті незгаслі,
 Мов янголи. Крильцем війне
 Нічний метелик понад ниви,
 Лунають співи над ставком
 Барвисті, шовковим альтом, —
 То щирої душі поживи!

279

В неділю всіх ззивали дзвони
 До церкви. Божа там краса:
 В Святої Матері — поклони, —
 Співали Службу голоса.
 Усі поважні християне
 Дар принесли з душі святим,
 Молились Богу, щоб їх рани,
 Душевні рани, загоїв.

280

Народе мій, ти ще й сьогодні
 В неволі стогнеш в тих апаш,⁸⁶⁾
 О небеса, хай перст Господній
 Від ворога врятує нас!...
 Хай допоможе вирвать долю,
 Створити власне нам буття:
 народам дати світлу волю,
 За що віддав я все життя!

281

Нам не забути дні тривоги
 Усіх стоїть в крові заgrav,
 Як нам зривають всі дороги:
 Останню волю Ленін вкрав.
 Накинув і „союз” в тенетах,
 Що розірвати трудно як,
 Бо право масм. мов маяк,
 У снігових степу заметах.

282

А ми ще даємо їм руки
 І звемо з ними йти в рядах,
 Хоч добре знаємо, хто круки,
 Що „дружба” їхня в Соловках.
 Вони ж уміють добре вити
 І юдити всіх яничар.
 Що їх навчив московський цар —
 Петро. що хтів нас вцент розбити.

283

Вони ж нас скрізь находять --- лають
 Ті яничари — Братуні —⁸⁷⁾
 Що „Відповідь” нам посилають
 Зі Львова в „ювілейні” дні.
 О знайте, ви! — сини недолі,
 Що Україна кине шляк
 На всіх звеличників неволі,
 Сміття московського лизяк!

284

І пам'ятайте! що ідея
 Незборена аж поки світ —
 Це знає та московська фея.⁸⁸⁾
 Що струєє духовий цвіт
 Мого великого народу.
 А всі диктатори Кремля —
 Бляшки чіпляють в нагороду.
 Отим недоумкам пера!...

285

Вони ж тоді і брата лають,
З Москви діставши кілька фраз,
Що їх навіру всіх приймають —
Підроблений отой їх страз.⁸⁹⁾
Звичайно, їм не дано права
Відкинути Москви наказ:
Вона ж для них, немов „алмаз”,
Як що білет партійний дала.

286

О, „гріло” нас московське сонце
І „ласка” Сталіна щодня.. —
Спливали кров'ю в „оборонця”,
В підвалах гинула рідня.
А Казахстан і Забайкалля,
Хай скажуть вам про це батьки:
Про ту Камчатку, Соловки,
Сибір, або канал Уралу!

287

Про це не можна так забути,
Щоб не судити злочин їх,
Бо нарід наш в неволі кутий —
У визвольній століть борні;
Почавши від часів Богдана,
Через Мазепу до УПА... —⁹⁰⁾
Бо Україна вічна гнана,
Однак незборена — жива!

288

Хто сміє хоч в душі мовчати,
Як сотні літ у скроні стріл
Москва наносить нам! О, Мати!
Урозуми блудних синів,
Щоби дивилися очима,
Що Україні дав москаль
І що гартує за плечима,
Яку плянує для нас даль!

289

Москва Москвою залишилась —
І Кремль той хижий, мов шакал,
Коли б сказали мури скал,
Як кров'ю людською живились.
Не знала „братньої розмови,
Ніхто не звідає й могил:
Той люд не ніс в серцях любови:
Орлиних скільки втятих крил?!

290

Ми все стоїчно стяг держали,
Як у минулому й тепер,
Бо завжди прагнемо держави
І власного творіння сфер.
О, доки буде нам гоніння
І той закутий волі день?
Тюрма народів і терпіння —
В журбі наспіваних пісень?

291

Оту щоденну лиш тривогу,
Все звідали в „раю” роках,
Тернисту теж пройшли дорогу
І не забудемо чека!...
Не місце тут про все сказати,
Яка траплялась суєта... ---
Тож можна томи книг списати,
Що нанизали нам літа.

292

В буття психічного сплетіння
Не раз втручався гадеон,^(?)
А скільки мук, горінь, терпіння,
Щоб нації засяв неон?!^(?)

Не плач, поет! хоч як там трудно, тяжко буде;—

Не плач, не треба сліз твоїх;

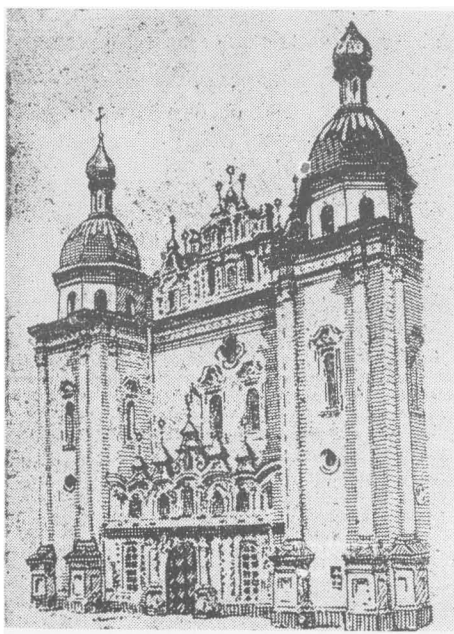
Плаксивих дум тепер ніде не люблять люди,

І лишенько чуже — їм сміх.

Леонід Глібів („Не плач, поет!“)

ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА

Соборна Церква св. Миколая в Києві 1690-1694

Есть вона — сльоза святая.

За нещасний люд пролита.

В. Самійленко („Найдорож. перлина”)

293

Ивівнічна тьма плила в простори
І вільність тьмарила країн, —
Несла неволю: крови море... —
Орди нахабної руїн.
О, скільки мук, глуміння з слави
Із тьмою півночі ішло,
І руйновалися держави,
У рабство кидались і в зло.
А хижа північ царські тропи
Мечем-вогнем стелила в світ,
Московський несла „заповіт”,
Щоби загарбать всю Європу!

294

Орда ішла, вона шаліла, —
Топтала вільності степи,
В захланності своїй ревіла
І добивалася мети: —
Забрать в народів вільність, право.
Включити їх у свій закон, —
А їхню знищити державу —
Московський ввести скрізь „канон”.

295

В Петра була своя „реформа”:
Слов’янський „з’єднувать” народ,
Тоді їх доля вічно чорна... —
І знищення усіх свобод.
Терпіль не міг він супротиву
В народів вольностей віків,
Зокрема наших козаків,
Що вказували негативи!

Тому Петро — „всім повелитель” —
 Заводив „право” канібал... —
 Тюрми народів управитель,
 Він „непокірних” сам карав.
 Зокрема тих, що за свободу
 Ішли нескорені в віках,
 Що були призвані народом
 Вести його на вірний шлях.

Хто нишком не схилявся покірно,
 В пароді голос правди вів, —
 Не був Москві й цареві вірний,
 Він попадав під смертний гнів.
 Цар сам був катом в час повстання,
 Коли стрільців піднявся бунт —⁸⁹⁾
 Стинав їм голови, в кайдани
 Кував і вішав: — сам був „суд”.

Такі „закони” управління
 Москва стосує всі віки,
 Без логіки, психопадиння,
 А нагорода — Соловки.
 І так сторіччя пролітають
 Аж грянув ювілейний рік,
 Коли Москва закула вік —
 Уярмлений люд ще конає;

Або разсіяний по світі,
 В душі біль збуджує чуття
 І часто серце без привіту,
 І тліє марністю життя.
 Бо все в душі болюча туга
 І незабутих рій жалів,
 Що слави вікова потуга
 В кігтях безвірних москалів.

300

Яким епітетом похвалу
Різьбить тобі, минулий час?
Кому й за що співати славу,
Хто вартий гідності у нас?
Хіба Москву хвалить єдину
За зойк в підвалах ще калік,
Що з краю рідного у зиму
Сім'ю вивозять: і — навік!

301

Або хвалить розбою ночі,
Як триста років той „союз”
Дає в сльозах і крові очі,
Що лиються, немов із слюз.
Де птахи боязко літають
І ліс шумить у страху днів,
В сполосі звірі завивають,
Ховаючись в глибінь лісів.

302

Не мож назвати пекла раєм,
Де Бога лають всі часи, —
Священні храми закривають
І співу душать голоси.
Де спокою душа не має, —
Непевна завжди за свій дім,
І прав своїх вона не знає:
„Закон” вдаряє, наче грім.

303

О, Господи! чи це початок?
Чи може буде вже кінець —
Тим мукам, що все понад даток
Дають віки нам, як вінець?!
Коли ж на суд зазвем події,
Розсудимо всім долю дня?...
Бо людство все живе в надії,
Що вічна знищиться гризня!

304

Коли з своїх країн вандалів
 Змете знедолений народ: —
 Національні ідеали
 Підніме з стягами свобод?
 І відбудує всі руїни,
 Що їх нанесли вороги
 (Себе підносили в боги),
 Віками нищені країни?!

305

О, лицарі! Борці свободи!
 Вас все скресляли із віків,
 Лише у пам'яті народи
 Лаврових плели вам вінків.
 Бож вороги: — з віків погані —
 „Героїв” вводили своїх,
 А автохтонні — вічно гнані —
 Спливали кров'ю у боях.

306

Їх день приходив завжди в хмарах,
 А сонце сяло по лісах... —
 І часто в крові і пожарах —
 Бої відплатні по хатах.
 Це грізні месники народу, —
 Це правди воїни-борці, —
 Вітчизни віддані стрільці —
 Їм вічна слава в нагороду!

307

Таким був лицарем Мазепа,
 Що виступив за право прав: —
 Московські скинути тенета,
 За що життя своє віддав.
 Тому і ганьблений Москвою,
 Почавши від царя Петра: —
 Бож Україна ще в двобою —
 За вільності й свої права!

308

Тому Петро хотів дістати
 Свого противника живцем,
 І в короля став домагатись,
 Прислав листа своїм гінцем.
 І королю подав умови,
 Що досить вигідні Карлу
 Та різні хитрував підмови:
 Нову кампанію не злу.

309

Однак, король був вірний слову,
 Він есе відкинув до коша...—
 На тему цю не вів розмову,
 А гірш розгнівався, ніж паша.
 Він не прийняв ні амбасади,
 Ні посередника татар... —
 І не пішов на підлість зради,
 Яку подав московський цар.

310

Всі домагання він відмовив.
 Які писав Москви пігмей —
 Недопустив татарську змову,
 Був лицар духа і джентльмен.
 Його Величність гідний слави,
 Великий воїн: — на весь світ,
 Він гетьманську любив державу
 І гетьмана не дав у гніт.

311

..Чому жадає цар безглуздя? —
 Спитав король свого посла, —
 Хіба ж така постава мужня
 Петрові в голову прийшла?
 Я ж підписав союз державний,
 Як рівний з рівним володар,
 Хай знає це московський цар:
 Умова з гетьманом є правна!"

312

„Це підлий лис! — Петра величність!—
 Сказав дорадник короля.—
 В нім втілена Москви дволичність,
 Яка змагає, щоб Земля
 Вся підкрилась Московщині,—
 А людська гідність і права,
 То все засохне, мов трава:
 Вона копитами потопче!

313

„Якщо сусідні всі держави
 Не спинять вовчий апетит, —
 Москва поглине їхню славу,
 Запише їх на свій кредит.
 І може статися довіку,
 Що трудно буде мур розбить.
 Щоб право давнє відновить:
 Московську питимуть „опіку”!”

314

Так короля, старий дорадник,
 Пророкував майбутній стан,
 Він знав Москву, всі пляни зрадні:
 Політику Московських хан.
 Король чуттєво усміхнувся,
 Розумні поділяв слова:—
 Він знав, хто мудра голова,
 І до вікна вмить повернувся:

315

„Слова глибокі: — ad notanda,*
 Початок їх — полтавський бій,
 Де теж зле випав жереб мій,
 Одначе й іншим: — ad notanda!

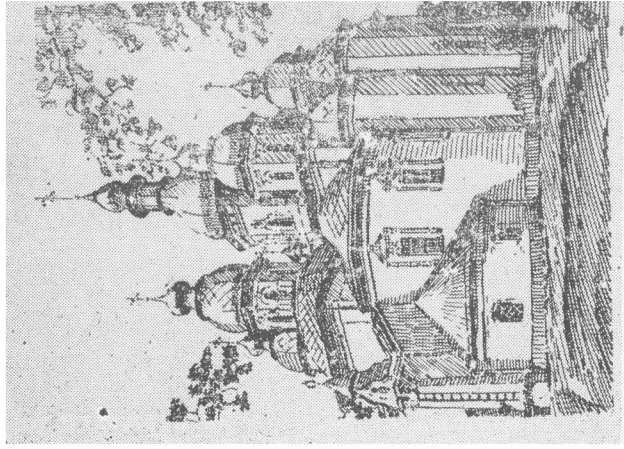
* Слід узяти до уваги.

Хоч у неволі й нещасті звікуєм,—
Долю онукам дамо!
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борні живемо.
Борис Грінченко („До праці“)

ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА

Михайлівський Золотоверхий Монастир у Києві після реставрації зробленої за погномом Ів. Мазепи.

Іван Мазепа: Апогеоза Мазепи (1705)

А ви — народ рабом зробили,
Братів за гроші продали,
Ол. Кониський („Не признавайте”)

316

Бісився цар Москви скажено,
Що ні король, ні навіть хан, —
Не видали йому Мазепу,
А навпаки — несли пошан —
Володареві України,
Що вмів підняти гордо стяг,
За свій народ пішов на змаг —
І край свій визволяв з руїни;
З московського ярма зневаг,
Із кровожадних пащ тиранів,
З кремлівського багна бродяг,
Що гірші за монгольських ханів.

317

Народ рабами поробили
І нехтували всі права, —
Химерна доля їм щастяла,
Що правду погребла Москва.
Недоумки братів продали —
Ті різні Носи, Галани,
Що душі яничарські мали: —
Зрадливі матері „сини”!

318

А що дістали в нагороду? —
Неволю нації столить!...
Ви прокляті навек народом,
Котрий в тенетах лихолить.
Чужі лицарства були вірні
До наших визвольних змагань,
Вони признання вічно гідні:
Подали руку без вагань.

319

Король був щирий, вірний слову,
 Він завжди в гетьмана бував, —
 Скріпляв *de facto** міць умови —
 Обох володарів держав...
 Підносив гетьмана на душі
 І честь лицарства прославляв:
 „*Aut vincere, aut mori***) — мусим!”—
 Король Мазепі промовляв.

320

Гетьман

Ми всі готові за Вітчизну
 Віддати голови свої:
*Dulce et decorum est pro patria mori****)
 Із ворогом в тяжкім бою.
 В союзі з Швецією вічно
*Armata manus***** москаля
 Каратиме наш меч двосічний
 І шабля шведська короля!

321

Король

Союз лицарства до загину:
*Viribus unitis****** у бій
 За волю й правду — без упину!
 І доконаєм наших дій...
 Москві не скажемо тираду
 За підступ хижості в боях,
 І не пристанемо на зраду —
 Це не лицарства честі шлях!

*На ділі.

**Перемогти, або вмерти:

***Честь і слава вмерти за батьківщину.

****Дружною рукою.

*****Спільними силами.

Гетьман

Честь Швеції, Величність Ваша.
 Не кине в ноги москалям,
 А нерозривна дружба наша, —
 Хай біллю буде ворогам!
*Amicus certus in re incerta cernitur, **
 Цей вислів вічністю живий,
 Бо змістом завжди молодий —
 Звучний, немов Софії дзвони!

Король

Однак в душі ця біль довіку
 Нас гризтиме за бій: — тавром
 Приб'ють віки: — о, *vae victis!***
 Запише час лихим пером;
 Що легковажили боями,
 Хоч *errare humanum est*,***
 Одначе результат віками
 Різьбитиме неслави жест!

Гетьман

Величність Ваша — міць корони,
 Ще сили загремлять нові,
 Бо світлі Швеції закони
 Весь світ шанує, як свої.
*Audaces fortuna juvat***** вічно
 І покоряється земля...
 Впаде ще ворог той північний.
 Бо *alea jacta est****** за волю і права!

*Добрих друзів пізнається в біді.

**Горе переможеним.

***Людині властиво помилятися.

****Сміливим дорога стелиться

*****Жеребок кинено (остаточно вирішено).

Король

Per aspera ad astra*орли знялись,
 Готуймось, гетьмане, мерщій
 І прапор волі ще підняти,
 Хоч Україні ad honores** йти у бій,
 Щоб pactum*** виконати гідно
 Перед історією прав,
 За що я слово чести дав: —
 Ucraina libera civitas — vivat!****

Гетьман і старшини

Vivat! Carolus rex! Vivat! Vivat!*****
 Слова величні, золоті,
 Як символ правди хай зоріють
 Лицарством генія в житті!
 Хай збудуться слова пророчі:
 Ucraina libera civitas***** у віках
 Щоб не спливали кров'ю очі
 В ярмі московським, в Соловках!

Король

Gloria victis***** Ми ще ударим
 Москву захланну і царя: —
 Vivat Mazepa hetman! Vivat!*****
 Засяє вільністю земля!

* Тернистим шляхом до небес.

** Ради пошани.

***Пакт, умови.

****Слава українській незалежній державі.

*****Слава королеві, слава, слава!

*****Українська незалежна держава.

*****Слава переможеним.

*****Слава гетьманові Мазепі, слава!

Не нам, Боже, розгадати
Небесні глаголи;
Суди, Боже, нашу долю
Та по Твоїй волі.

М. Костомарів („На добраніч”)

ПІСНЯ П'ЯТНАДЦЯТА

Бендери за часів перебування там Гетьмана Івана Мазепи. Перший табор короля шведів. Угорі — турки вітають короля Карла XII, унизу — плян м. Бендер, на ньому один із таборів — українського війська. Джерело: „Voyages du Sr. A. de la Mattraye en Europe, Asie et Afrique etc. a la Haye 1727”.

През незгоду всі пропали,
Самі себе зводили,
Іван Мазепа („Дума”)

328
Дік Ювілейний цей Мазепа,—
Весь український вільний світ
Відзначить гідним словом, теплим:
Москва лиш кине тьмяний світ.
Бож громом правди загремів
І знісся летом на вершини,
Чуття народу розбудив,
Що ворог здушував до згину;
І розвернув всю міць — титан,
Щоб скинуть вікові кайдани,
Хоч і дістав душевні рани,
Однак, став символом — пеан!

329
Народ узяв його ідеї
І з ними йде в тяжкій борні,
В незламній силі Прометея —
Сторожить непоборні дні;
Дні вікової правди й слави,
Які закуті ще в бутті... —
Де змаг до вільної держави
Собою жертвує в житті.

330
Народ і гетьман — дух єдиний —
Лунало: „Воля!” — мов той грім,
Незламний лет вершин орлиних
Гарматним пострілом летів.
Рознеслися умить по краю
Слова до болю голосні,
Щоб вигнати московську зграю,
Щоб вільно дихать на весні.

331

Одначе потрясло „торнадом”,
 Якась незрима сила — „гнів”,
 Доспілі руна збито градом: —
 Це ідеали волі днів.
 І дні наповнились злобою,
 Летіли громи із Кремля,
 Спливаючи в крові, в двобою,
 Горіла пімстою земля.

332

Пролилося віками крові
 В тяжкій, нерівній боротьбі,
 Але ніхто не вб'є любови
 До краю рідного в творбі.
 О, тіло наше часто в ранах,
 Зате душа як сталь міцна,
 В віках ніколи нездоланна,
 В ідеях квітне, мов весна.

333

Однак знеміг борець свободи —
 Великий гетьман — володар, —
 До волі звав усі народи,
 Які гнітив московський цар.
 Він ясно висловив ідею,
 Державну гідність він підніс:
 Безстрашність вояка Помпеї, ⁹⁰⁾
 Що символом в народі вріс.

334

В душі роїлись біллю думи,
 Втікала сила від борця, —
 Бандура мовкла, рвались струни,
 Втихав і голос у співця;
 В співця великого народу,
 Що словом і мечем співав,
 Мечем і словом ніс свободу,
 Вітчизні вільність будував.

Нараз згасав, топивсь, мов свічка,
 Розбитий долею в житті... —
 Вже майоріла чорна стрічка,
 Відчув кінець свій у бутті.
 Зібрались вірні всі старшини,
 Щоб вислухать в останній раз,
 Свого володаря наказ: —
 Ідеї вірність до загину.

„Хто з нас свого не любить краю! —
 Сказав Мазепа до старшин, —
 Бо я понад усе кохаю,
 Як любить добру матір син.
 Я не жаліюся на долю,
 Яка терном стелила шлях,
 Я все життя боровсь за волю:
 Ідеї не продав в боях!

„З Москвою бути не може згоди
 Допоки край наш у ярмі, —
 Це добре знають ті народи,
 Що йдуть за волю у борні.
 І пам'ятайте, рідні друзі,
 Що Батьківщина лиш одна,
 Де мати вперше повила:
 Чи в radoцax, чи в тяжкім тузі!

„Не ми є, друзі, в тім виною,
 Що доля зрадила в боях: —
 Москва накинулась злобою,
 Руїнуючи наш волі шлях.
 Змагались віддано в двобою
 З лицарством поруч короля,
 Не сплямили свій стяг на полю,
 Бо свідок нам свята земля!

„Несли священні ідеали
 В буття держави поколінь,
 За що віками всі змагали,
 Щоб нація не впала в тлінь.
 Отій московській хижій силі,
 Я перешкодою стояв... —
 Одначе було мало сили,
 Тому союзу я шукав.

340

„І та могутності держава,
 Із лицарським своїм мечем —
 Це Швеція --- Карло з кличем, —
 Про що лунає світом слава.
 Ми з нею в рівному союзі,
 Всі гарантовані права, —
 Права держави: *de facto* й *de jure*.*
 Пан Орлик знає ці слова.

341

„Московщина ще потриває,
 Коли йти будемо в розріз, —
 Ганебну ролю відіграє —
 Усім народам в переріз.
 А зрадних виплідків не жальте,
 З корінням нищять на вогні, —
 В ім'я державности карайте
 Спричинників неволі днів.

342

„Ідейну молодь всі плекайте:
 Для України, все життя!...
 Вона наш світоч, пам'ятайте.
 Вона творитиме буття...!
 З природи молодь нелукава —
 Це нації все моноліт, —
 Граніт духовости в державі,
 Лише спрямуйте в правди світ!

* Фактично й законно.

343

„Я молодь все любив, як квіти,
Як сонце тепле на весні,
Як перли і бузкові віти: —
Її бальзамові пісні.
Кінчатиму свою розмову,
Діла мої провадьте ви.
Країни віддані сини,
А я збиратимусь в дорогу.

344

„Лише владику ще зазвіте,
Щоб в Божий шлях благословив,
Гріхи невольні відпустив
Та королю пошліт привіти.
А сліз надармо не росіти,
Тримайте міцно лиш шаблі,
Країни будьте вірні діти,
Не ницте до вершин щаблі!

345

„У серці Боже слово майте
І Україну все любіть!...
Оту знедолену. бож знайте,
Що нам пора її розкуть!
І братньої не лийте крові,
Знайдіть один в ідеї крок,
Лицарства спільности думок: —
Це перші в боротьбі умови!

346

„Щоб розділяти спільно долю,
Потрібно спільної мети!...
Громадою терпіти болі,
Громадою до бою йти!
Бо варта що ж та боротьба,
Коли мети все не осягне?
Проллється кров, і знов ганьба,
Чого наш ворог завжди прагне!

347

„І будьте завжди лиш собою,
Бо гордість без знання — ніщо,
Не кидайтесь на страм розбою.
Престиж не традьте за ніщо!
А нації престиж високо
Несіть, і дітям закажіть,
Щоб завжди у душі глибоко
Плакали до свого всю хіть!

348

„І майте витривалу вдачу,
Тверезий розум у ділах, —
Хребетність, сміливість козачу.
Шукайте завжди правди шлях!
Національні ідеали
Не зрадьте у найтяжчий час,
Тоді весь світ вшанує вас,
Що з гідністю за них змагали!

349

„І пам'ятайте, що намарно
Не піде наша боротьба,
Бо кров не лилася надарма
І не бурлилася гнівба!
Та вірте у кінець величний:
В соборність нашу всіх земель,
За що боровсь Великий Хмель,
Буть Україні вільній вічно!

350

„Соборну лиш несіть ідею,
За що я вас усіх єднав, —
Я не розставсь ніколи з нею,
За неї все життя віддав.
Ідейні ці думки дозрілі,
Я сам хтів скласти на олтар
Величній нашій Україні, —
Душі моєї щирий дар!

351

„І від кавказьких гір скелястих,
 До Закарпаття — вільний спів, —
 Соборна нація. всевладна,
 Так Володимир заповів!
 Він княжий світоч легендарний,
 Соборно перший стяг підніс,
 У вічність цю ідею вніс. —
 З'єднав народ країн прекрасних.

352

„Не раз ходив на Чорне море,
 З Візантією на зв'язки... —
 Державу будував сувору,
 Світились славою зірки.
 Ту Київську величну Русь,
 Що світочем в Європі сяла,
 І все до величі змагала.
 Її я сином: цим горджусь!

353

„Народ могутній наш — безсмертний,
 Бо із безсмертя народивсь,
 Не був ніколи він інертний
 І правді в вічі все дививсь.
 Тому Москви народ нужденний,
 З болот, лісів: голодний зброд,
 Накинувся на край блаженний,
 Мов крокодилі з диких вод.

354

„В родючі кинулися лона,
 На спокій наш священних днів,
 З отруєю їх Скорпіона... —
 І за добро — відплати гнів.
 О, скільки смертних епопей
 Завдала хижа Московія!...
 І завдає ще й дотепер, —
 О Господи, свята Маріє!

355

„Кінчу нескінчену розмову,
 Та пам'ятайте вислів мій,
 Що той є лицар у народі,
 Хто видержить найтяжчий бій.
 І не зневіряться надалі
 Іти вогнями до мети... —
 Без нагород, і без медалів,
 Ідею нації нести...!

356

„Лиш не змарнуйте мить догідну,
 Коли настане світлий час... —
 Це боронить ідею рідну,
 Щоб світ відчув ту міць у нас.
 В народі є дві сили дужі —
 Це грім гармат і дух пера,
 Бо воїни й державні мужі —
 Це сила нації грізна!...

357

„Бо край наш, вічно легендарний,
 За ним боротимуться всі,
 Тому не здайтесь тьмі владарній
 В найтяжчій хвилі — боротьбі.
 Бузь Тризубу — гербом над нами,
 А батько Київ — світоч саг —
 Цвіте хай пахом тиміями... —
 Блакиттю лиш хай має стяг!

358

„До волі наш народ все прагне,
 Змагатись буде до кінця, —
 Я вірю — прав своїх досягне: —
 Тріумф лаврового вінця!”

Буря в хмарі небо криє,
То звірюкою завис,
То застогне, як сова!

Л. М. Боровиковський („Вечір”)

ПІСНЯ ШІСТНАДЦЯТА

*Памятки гет. Ів. Мазепи, що зберігалися в
музеї В. Тарнавського в Чернігові, в 1914 р.
(ложка, гарка і кубок).*

Ми — в гріб, ви — в бій
по нове життя і славу!...

С. Яричевський („Morituri salutant”)

359
Немов би статуї надгробні
Замовкли всі, бо налягла
Зловіща тиша — хвилі злобні,
Недоля грянула з кубла.
О, геній! тіней нерозгадних.
Що супроводиш вічно час, —
Про що лише думки здогадні
Вібрують жадно мозок наш.
Одначе висновки в примарах,
Ще жаден геній не відкрив
Той світ таємний, вічно в „хмарах”,
До чого прагне людський зрив!

360
Всі генії великі світу
Ще не розкрили таємниць, —
Всесвітніх дій буття і міту,
Ту безпереривну творчу міць!
Тих сил Всевишнього творіння
Незбагнено, як їх Творця, —
І суть душі, її видіння,
Господнє слово до кінця.

361
Незбагнено Творця початок,
Як теж вершин душі — вінець, —
Як твориться життєвий статок
І чи буттю прийде кінець!
Де правди шлях, творець свободи?
Кому належить волі стяг?..
Де суть незлагоди народів?
Чому віковий, кровний змаг?!

362

Під гул воєнної стихії
 Великий Гетьман відійшов,
 Нездійснивши завітні мрії:
 Москви неволю не зборов.
 І хоч програв він бій завзятий,
 Полтавський визвольний двобій, —
 Його ідея стала святом
 У дальшій боротьбі святій!

363

Його ідея сталлю кута
 В потужності народніх сил,
 Ніким ніколи не забута —
 Орлиний лет могутніх крил.
 Його ідея — alma mater — *
 Вона наш шлях, наш аванґард,
 Її не можна звоювати, —
 Вона вся нація, весь гарт!

364

Вся старшина, мов оніміла,
 Схиливши голови в сльозах,
 Зірвалась буря в небесах
 І блискавиця загреміла;
 Немов розчеплення атомів
 Вдаряють стріли громовиць,
 Гуде земля у зливі грому,
 Немов гарматні ядра криць.

365

Однак зробилося прекрасно,
 І голубіли небеса.. —
 Проміння сонця сяло ясно,
 Немов творило чудеса.
 Умить просохли всі дороги,
 Кудюю несли світлий гріб, —
 Бурлив народ, мов гул порогів,
 Ішов із сіл з усіх сторін.

*В розумінні матір, що дає духову поживу.

366

Процесія йшла пречудова,
 Церковний хор співав псалми,
 Піддержаний всіми людьми, —
 Владика проказав промову.
 На всіх дорогах перехресних,
 Ставав владика, відправляв.
 Церковний ритуал почесний
 Із гідністю усе сповняв.

367

У простяжі шість коней критих
 Везли останки в монастир,
 Труна покрита оксамитом
 І бинда золотом блистить.
 На конях блиск шабель козацтва,
 Що їхали в честь побоках —
 І шведські лицарі вояцтва,
 Блищали панцері і стяг.

368

І шведські в проводі фанфари,
 За ними сурми козаків, —
 Навпереміну марші грали:
 За прахом — почесні вінків.
 А попереду домовини
 У самоцвітах булава,
 Бунчук і стяг — несли старшини,
 А шведські воїни — орла.

369

Король Карло, як теж і світа,
 Проводив друга у віки, —
 За ним ішла країн еліта,
 Всіх амбасад представники.
 Почот великий від султана,
 Як і мунтянський господар —
 Волоський у своєму стані, —
 Віддали честь — душевний дар.

370

За королем — Мазепи світа:
 Полковники і старшина,
 А далі гетьманська еліта,
 В рядах піхотою ішла.
 Перед вів Орлик. Войнаровський —
 Прибитий жалем і сумний,
 Одначе духом бойовий;
 Подалік йшов шпиг московський.

371

Йшли в одностроях яничари,
 Білили пишністю, мов сніг,
 І голосили їх цимбали,
 Що відбивалися від ніг.
 Жінок чимало — українки —
 Заводили. ішли в рядах,
 І їхні з ними чоловіки
 В святкових, синіх жупанах.

372

Трава в степу сльозою дише
 І ліс журбою теж шумить,
 А вітерець стяги колише, —
 У серці біль буття різьбить.
 А меч вогнем іскрить простором,
 І увижаються хрести...—
 Козацтво вбите тяжким горем:
 „Кому ж прийдеться в бій вести?”

373

„Хто стане в боротьбі гранітом,
 У проводі за свій народ?...
 Щоб доказати перед світом,
 Що ми є нація, не зброд!
 Хто ж поведе у бій рішучий
 Козацькі нації полки?..
 Незламний дух наш все могучий,
 Що прагне волі всі віки!

374

„Хто ж зрозумів його ідею,
 Той розум генія й творця?
 Щоб в проводі іти все з нею
 До переможнього кінця?..
 І хто ж оцінить все творіння,
 Що він творив більш двадцять літ?
 Дорідне сіяв лиш насіння,
 Щоб виросла могутність віт!

375

„Щоб в життєвих, тяжких хвилинах,
 Не гнулися, як очерет!... —
 Бо міць козацька незборима
 І вічно прагне йти вперед!” —
 Так козаки, як теж старшини,
 Вели розмову, ідучи,
 Бо всі цінили ті перлини,
 Що їм Мазепа доручив.

376

Мазепа справді був великий,
 Як блиск життя і грім гнівби.
 Стозвукій, долею розбитий. —
 Він знав шкатули і торби.
 Любив життя як зорі ночі
 І спів при арфі — шум лісів,
 І шанував прекрасні очі
 Чи з роду шляхтича, чи з сіл.

377

Весь дух його — глибока мудрість,
 Вся філософія віків... —
 Чуття психологічне — мужність, —
 Енциклопедія зразків.
 В усіх він жанрах — епопея,
 Як Цезар, Зевс і Прометей,
 Він Аполлон, дав світ ідей,
 Він Гомер — мудрість Одісея!⁽⁹¹⁾

378

А наостанку йшли юрбою
 Народу різного в рядах.
 І розмовляли між собою
 Про гетьмана — недолі шлях.
 Окремо групами: татари,
 Вірмени, турки, поляки,
 І навіть мандрівні цигани,
 Що биті долею віки.

379

І пастухи збігались з поля,
 Покинувши корів в степу,
 Бо знали, що таке неволя,
 Хто йшов розбити люту тьму.
 І теж включалися поважно
 В колону гущі довгих миль,
 Де всі, склонившись побожно,
 Ішли, як море, грізних хвиль.

380

Поховано Мазепу в церкві,
 У Юрія монастирі, —
 Між знатними людьми, в Галаці.
 У гарнім склепі цеглянім.
 На гробі мармурова плита
 І епітафії⁹²⁾ різби. —
 Емблема гетьмана й герби.
 Герби й емблеми України.

381

Так відійшов Великий Гетьман —
 Іван Мазепа — в дух буття, —
 Однак дав світлу нам ідею,
 Щоб втілити її в життя!

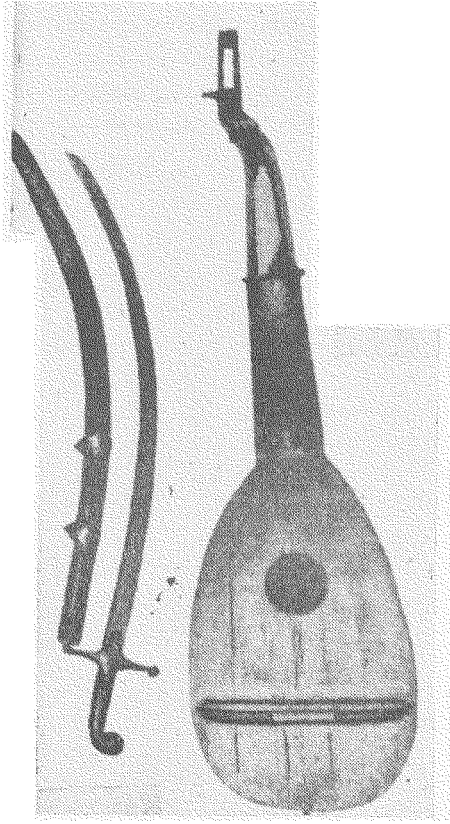

О, Боже сильний і правдивий,
В Твоїй руці життя і смерть...
Благослови возстать собором
На подвиг новий і суворий —
На чин викуплення землі...

(Т. Шевченко — „Безталанний,” 1843 р.)

Е П І Л О Г

Шабля і бандура Мазети з музею В. Тарнавського в Чернігові.

І сповняться відвічні наші мрії,
В проміннях сонця нам зійде весна!
(„Плач над руїнами”)

**
М*ій любий, дорогий гитагу!
Я коротко тут змалював
Той образ гетьмана і вдагу,
І визерних подій не дав.
Бо автор був свідомий того,
Що всіх нюансів і деталь:
Життя складного, бойового,
Подати годі тут — на жаль!
Цей велетень ще не розгадний,
Дратує всіх його доба: —
Когось любов, когось злоба,
Немов ті скарби — він принадний.

**
Однаге змалював можливе,
З усіх доступних тут джерел,
Різьбив безспірне і правдиве,
Низав лиш спражний блиск перел.
І фальші годі тут шукати,
Однаге — це віршовий твір,
В яким не можна так сказати,
Як прозою гуйсь розговір.*

**
Тому прости мені, гитагу,
За необазні десь слова,
Можливо дещо не доbagив:
Порушив принцип ти права.
Я здобував з душі людської
Те слово правди звідусіль,
Студіював старинні звої, —
В яких засохла кров'ю біль.*

*

Писав із вірою святою,
Що мій народ візьме зерно,
В яке вкладав я добру волю,
Що всіх цікавило давно.
А нині, в цю тяжкую годину,
Всіх позуття гнітить в душі,
Що край в ярмі, народ наш гине
В московській каторзі, в глуші.

*

О, мати рідна, Україно!
Ось-ось загине ворог в прах,
А ми загоймо руйни... —
Навіки збудемо весь страх.
І нам засяють дні зудові,
Обітрем сльози вікові, —
І висохнуть всі ріки крови,
Лунатимуть нові пісні.

*

Тоді і суд здійсниться правий
Над ворогом всіх поколінь,
А ми підіймемо стяг слави
І волі смолоскип горінь.
Священну правду про скитання,
Весь шлях Голготи всіх років,
Душі і тіла руйнування, —
Запишем в спомини віків.

*

Я вірю в Боже Провидіння,
Як вірю в сонце, що зійде,
Що наш Всевишній дасть спасіння
І світла воля нам прийде!
Тоді Соборній Україні
Подам оцей душі вінець,
Ці думи ширі із руїни,
Що списані з людських сердець!

Кінець

28-V-22-IX-1959 р.

Америка

П Р И М І Т К И *

¹ Марс — у староримській мітології — бог війни.

²Бидло — польське слово, що означає — скот. Бидлом називали польські вельможі українське селянство.

³ Прометей — у старогрецькій мітології — титан, що викрав вогонь з неба й віддав для користування людям; за це його прикував до скелі Зевс, а орел щодня прилітав і клював його тіло; однак рани за ніч загоювалися. Визволив Прометея, згідно міту — Геракль.

⁴ Персей — старогрецький мітичний герой, що переміг страшну потвору Медузу, визволивши лібійського царя дочку Андромеду й одружився з нею. Це символ героя, що може знищити найстрашнішу потвору.

⁵ Рилєєв (1795-1826) — відомий російський поет-декабрист, що ставився прихильно до українського національного визвольного руху. Написав з україн. тематики поеми „Войнаровский” (1823-25) і „Наливайко” (1824-25) незакінчена. Повішений разом з іншими декабристами в Петербурзі за царя Миколи I. — Палкина.

⁶ Микола I. — російський цар (1796-1855), який жорстоко розправлявся з революційними демократами, як також із Т. Шевченком.

⁷ Канібал — людоджер, жорстока, кровожерна людина, варвар.

⁸ Світа — група осіб, що супроводить знатну особу: царя, короля, президента тощо.

⁹ Молох — міт. у стародавніх фінікіян — бог, якому приносили людські жертви; щось неблаганне, що вимагає якнайбільше людських жертв.

¹⁰ Равелін — Петропавлівська фортеця в Петербурзі; збудована в 30-тих рр. 18 стол. Пізніше була жорстокою в'язницею для політичних в'язнів. Тут був ув'язнений Т. Шевченко, Костомарів і ін.

* Примітки і редакція автора — Ред.

11) Клеврет — однодумець, ставленик, прибічник, слухняний виконавець, який вживав різних заходів, навіть брутальних, щоб догодити своєму поводителю.

12) Прометей — дивись № 3.

13) Пушкін (1799-1837) — московській поет, що написав „Полтава” (1828), в якій негативно змалював Великого Гетьмана України Івана Мазепу.

14) Пігмей — нікчемна людина. Тут маємо на увазі нікчемне ставлення до українського народу й до Мазепи.

15) Пасквілі — твір образливого характеру; недоречні дотепи.

16) Меншиков (1673-1729) — генерал московської армії й найближчий друг царя Петра I та лютий ворог українського народу, якого власною рукою рубав на смерть (Батурин) і найбільший ворог Гетьманщини, Січі — взагалі всього козацтва — та хижо ненавидів гетьмана Ів. Мазепу.

17) Світа — див. № 17.

18) Чингісхан (1155-1227) — монгольський полководець, що завоював був багато східній країн і посягав на завоювання європейських країн. Монголо-татарський гніт тривав майже 250 р., почавши з XIII ст., від часу зруйнування Києва (1240 р.) Україна зазнала найбільших утрат у знищенні культурних пам'яток, економічне нищення, велика данина, фізичне нищення тощо. Такого ж самого культурно-національно-економічного нищення зазнала Україна й від Московщини петровської доби й зазнає це саме сьогодні. Тут треба розуміти, що Московщина з давніх-давен мала імперіалістичні пляни — загарбати якнайбільше сусідніх держав і пригнобити вільні народи, знищити їх вікові культурні надбання, накинути свою „культуру”, мову тощо.

19) Славута — старинна назва української найбільшої судноплавної ріки Дніпра.

20) Батий (?-1255) — монгольський хан, наваля якого поклала початок татаро-монгольського гноблення Київської Русі-України (1240-42).

21) Васал — в середньовічні часи Захід. Європи феодал, що був залежний від сюзерена. Тут треба розуміти, що, хоч Мазепа був і залежний від

Москви, але творив українську власну національну культуру, незалежну від московської.

22) Бублейник — бублейниками називали в старій Московщині тих, що продавали на дорогах по місту маленькі прецлики — бублики. Таким продавцем бубликів був Меньшіков у молодості, поки не дістався на царську службу. „Бублейник” — було для Меньшікова образливе слово.

23) Гоголь (1809-1852) — великий московський (?) письменник, походженням українець — написав прекрасні твори з української тематики, зокрема змальовав неперевершені досі образи українського героїчного козацтва, їх подвиги часів козацької України.

24) Венера — в староримській мітології — богиня кохання й краси; в астроном. друга з найближчих планет до Сонця. В. найясніша зірка сонячної системи, яку яскраво видно вранці або вечером. Тут треба розуміти алегоричний образ — „Венери очі!”

25) Гелоти або ілоти — в стародавній Спарті — один із поневолених хліборобських народів, що був власністю держави й майже не відрізнявся від рабів; безправний народ.

26) Галілей (1564-1642) — великий італійський астроном, фізик і механік; відкрив закон інерції, закони падіння тіл, коливання маятника і ін. За свої відкриття був засуджений на смерть. Однак не відрікся від своїх ідей.

27) Калібан — зла людина; з драми Шекспіра „Буря”.

28) Ганібал (приб. 247-183 до Христ. Ери) — видатний карфагенський полководець 2-ї Пунійської війни. В 218 до н. е. перейшов Альпи й наніс поразку римлянам. Однак був розбитий і покінчив самогубством на самовигнанні. Тут треба розуміти, що Петро I претендував на великого полководця, однак таким він не був.

29) Венери день — світлий, красивий день.

30) Бруствер — земляний насип для захисту стрільців від ворожого стрільна.

31) Андромеда — в старогрецькій мітол. — дочка епіопського царя Кефея, що віддана була в жертву морській потворі; прикута до скелі, яку визволив Персей, убивши потвору.

32) Цезар Юлій, Гай (100-44 до Христ. Ер.) — видатний римський полководець, державно-політичний діяч і письменник.

33) Аїд — у старогрецькій мітол. — бог підземного царства тіней померлих душ. Для злих — Тартар, для праведних — Елізій. Тут треба розуміти, що Мотря промчалась невидимою тінню.

34) Егіда — грець. міт.; захист когонебудь. Мельшіков шукав захисту, коли побачив, що силою Батурина не здобути. „Таким знайшовся зрадник — Ніс”.

35) Ніс — сотник батуринської залоги; зрадник національ. визволь. боротьби, відкрив таємний вхід москалям, що дало їм змогу захопити Батурина.

36) Жанна Д'арк (приб. 1412-31) — героїня французького народу в жорстокій війні з англійцями за вільну Францію.

37) Кенінгзен і Чечель — генерали залоги Батурина, війська козацького. Гідно боролись проти москов. назали й загинули героїчною смертю на полі бою.

38) Яковлів — московський полковник, що за наказом Петра I напав на Січ і за допомогою зрадника — старшини Галана — зруйнував Січ.

39) Січ — Запорозька Січ, що була охороною вольностей українського народу. Січ відіграла надзвичайну позитивну роль в історії національної визвольної боротьби українського народу.

40) Галан — старшина запорозький, що підмовив січовиків не вступати в битву, а піддатися.

41) Петро I (1725-1725) — московський цар, найбільший ворог української визвольної думки, проти якого виступив геть. Мазепа.

42) Чому вони не там пливають — Петро I дуже заздрило цим нашим великим рікам, прикрасам краю; він хотів, щоб вони були в Московщині.

43) Баз — під цим треба розуміти всі духові й культурні надбання україн. народу протягом віків, які Московщина нищила й нищить.

44) Демос — у старовинній Греції — народ; основна частина населення, на яке опиралася держава. Раби до демосу не входили.

45) Сервільно — по-рабськи прислужний, рабозапобігливість, підслесливість тощо.

46) Пантеон — у стародавніх греків і римлян — храм, присвячений усім богам. Тут треба розуміти наш храм слави, культури й історичної могутності: „Відвічний наш, що Богом даний...”

47) Штафета — лист, пересланий окремим посланцем від знатної особи: короля, гетьмана, шаха, до такої ж знатної особи другої сторони.

48) Латини слухавши слова — гетьман Мазепа виголосив знамениту, зустрічну промову перед королем Карлом XII, що королеві дуже сподобалося. Мазепа з Карлом вів розмову переважно на латиській мові.

49) Редути — фортифікаційна військова споруда: рови, насипи, — під час воєнних дій.

50) Мат — в шахматній грі — виграв; загин, кінець. Король дійсно першу атаку виграв, дав мат; погнав московські війська, прорвавши фланг.

51) Сарт — з узбекського, що означає — собака.

52) Ляфети — на двох колесах гарматна підпора.

53) Ноші — коли король був ранений, його носили на ношах, на поле бою.

54) Момус — у старогрецькій мітології — бог насмішок і жартів. Тут автор образно висловлює недолі хижий „жарт”.

56) Реншільд — шведській генераль головнокомандувач, що, невідомо чому, здержав допомогу військом, не післав ген. Крайца, не виконавши наказ короля.

57) Крайц — швед. генерал, що мав іти на поміч ген. Спарре, який погнав московські війська, прорвавши лінію фронту; однак Крайца Реншільд не післав і це спричинилося до основної поразки шведів.

58) Росс — швед ген., що наступав на редуті правого флангу, потиснувши москалів.

59) Шліпенбах — швед. ген., який потрапив у полон з частинами розбитого корпусу Росса.

60) Гуни — тюрські племена, що після смерти свого провідника Атили (453) розійшлися по різних азійських племенах, кров яких є також у москалів.

61) Корсар — морський розбійник, нападник.

62) Серафим — в християнському віровченню — ангел Вищого чину й дії.

63) Майя — в індуській філософії — богиня все-
вітту, уособлення спокуси та ілюзії.

64) Пірати — морські розбійники, корсарі.

65) Ерос або ерот — у старогрецькій мітол. —
бог кохання. Тут у розумінні: чи в них ще бурлить
молодість і любов до себе й до свого рідного, чи го-
тові ще на подвиг.

66) Олімп — гора в Греції (тепер вона назива-
ється Лахо), де за грець. мітол. жили боги. Тут у
розумінні вищого духовного чину.

67) Симфонія — співзвучність, гармонія звуків,
зіграність. Тут у розумінні, що гармонія чину замовк-
ла.

68) Соната — музичний твір для одного або
двох інструментів, що має в собі основну ідею.

69) Ганелон — із „Пісні про Ролланда” — зрад-
ник Ганелон.

70) Мадонна — назва статуй Богородиці, а та-
кож картин. Тут у розумінні — прекрасного й до-
рогого, що всі наче люблять, а роздирають як вовки,

71) Горгони — в старогрецькій мітол. — стра-
шна жіноча потвора, з зміями на голові, замість
кіс.

72) Бард — поет і співець у стародавніх кель-
тів. Тут у розумінні — співець національної ідеї.

73) Богдан — гетьман Богдан Хмельницький.

74) Святослав (? — 972) завойовник — князь
Київської Русі-України, що перший повісив україн-
ський стяг на брамі Царгороду в 971 р. Був підступно
убитий печенігами в дніпрових порогах.

75) Новим гетьманом України-Гетьманщини, був
обраний (1708), на наказ Петра I Іван Скоропадський
(1646-1722), який був лише виконавцем волі царя.

76) Серескер-паша — в султанській Туреччині —
титул вищих військових і цивільних достойників.

77) Толстой — був послом у Туреччині в той час.

78) Коран — священна книга ісламу.

79) Ереб — у старог. мітол. страшне, підземне
пекло.

80) Троя — старинне місто в Малій Азії, що йо-
го розбили греки в 12 в. до Н. Е. Див. в історії —
Троянська війна та Гомера поеми „Іліяда” і „Одіс-
сея”.

81) Сивіла — в старин. греків і римлян Сивіли
книжки — збірник пророчих писань.

82) Соловки — острів на Білім морі, де був заснований (1436) православний монастир; пізніше Московщина засилала політичних в'язнів і засилає до цього часу; найтяжче місце ув'язнення на Земній кулі.

83) Гермес — у старогрець. мітол. — бог шляхів, торгівлі; його статуї ставилися на перехресних шляхах. Тут у розумінні, щоб хоронив наш шлях до вільної боротьби. Однак — це лише алегорія: Мазепа молився до справжнього християнського Бога.

84) Апац — деклясований тип: хуліган, бандит і ін.

85) Братунь (1927-) — сучасний „поет” Радянської України, написав вірш „Відповідь” (див. збірку „поезій” — „Я син України”, Київ 1959 р.). в якому паплюжить видатного сучасного поета і публіциста Б. Кравцева, який живе в вільному світі. Таких „синів” яничарів-Братунів — на жаль — Україна ще й досі родить!

86) Страз — підроблений, фальшивий діамант.

87) Гадеон (гадес), у старогрець. мітол. — бог підземного царства — Плутон: звідси пекло підзем. світу.

88) Неон — газосвітляна лампа, що ясно освітлює вітрини; тут у розумінні, щоб нам засяло ясне світло.

89) Стрілецький бунт (1698) сильно підірвав міць Петра I, як царя Московщини, однак він бунт зумів придушити, і власними руками вітав і стріляв бунтівників. „Сам був „суд”!

90) Помпей — старинне місто в околиці Неаполя, що його засипав вулкан Везувій; з 18 ст. ведуться розкопки, де виявлено багато історичних пам'яток, що дають змогу вивчити побут, культуру тощо. І там будьто би стояв воєк на варті, якої не покинув навіть перед страшною лавою Везувія. Звідси героїзм і безстрашність.

91) Одисей — головний герой поеми „Одіссея” Гомера, дуже розумний.

92) Епітафія — надгробний напис.

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Павло Савчук народився в Західній Україні. — Закінчує середню освіту, а потім кілька факультетів вищих шкіл. Як Філолог і педагог працював у середніх та вищих школах.

Писати вірші почав ще в дитинстві. Поетичний дар поета розвивався в бурю воєнних дій, революцій і скоро мужнів. Він не кидав своєї духової зброї — пера — в найтяжчі хвилини, на різних фронтах поля бою, де, не один написаний вірш, на рушниці, — пішов по руках колег-стрільців і, часто не вертався назад, бо — наказ: вогонь, наступ — життя або смерть... І знов поет чекав нагоди: хвиливого десь перепочинку, і знов брався за перо. Рушниця і перо були поєднані в поета під час боротьби з ворогом.

Бувши кілька разів ранений, але, з притаманною козацькою завзятістю, пройшов героїчний шлях до кінця повалення ворогами УНР . 1921 р.

Розглядаючи з перспективи часу поета-воїка, — борця визвольних змагань 1918-21рр. за самостійну і незалежну Україну, а потім — отамана підпільних українських загонів (1921-24 рр., що мав уже тоді вищу старшинську рангу) та широку діяльність як поета, драматурга, письменника, критика, літературознавця, педагога і громадського діяча (до речі палкого промовця), бачимо виразно, що він є однією з виразних постатей нашого національного й культурного процесу сучасності.

П. Савчук є чи не найкращим поетом національно-патріотичної лірики. А його драми національно-політично-патріотичні гостро викривають московський імперіалізм на українських землях. Його перші належать понад п'ятнадцять опублікованих книжкових творів; понад сто наукових і популярно-наукових та критичних статей з літератури, мови, педагогіки тощо. Для ознайомлення слід додати, що більша частина статей досить довгі, друкувались у

кількох числах журналів та часописах, і можуть бути окремими брошурами. Як шевченкознавець опублікував досі ряд статей про Шевченка та підготовляє працю (250-300 стор.) до 100-річчя смерті Великого Шевченка. (Двотомовий манускрипт про Шевченка, разом з іншими працями, втрачений по дорозі з рідного краю).

Серед його манускриптів є великий український словник на 250,000 реєстрових позицій-слів, що розрахований на шість томів друку, а також велика црапа з української літератури, мови, педагогіки, історії тощо. Чимало не опублікованих доповідей, промов, лекцій тощо.

Одначе слід зазначити, що ця постать є надзвичайно скромна, не любить самореклями, бляшаного дзвону про себе. Тому він не є аж так дуже реклямований серед нашого суспільства.

Коли читаємо твори П. Савчука, то бачимо власний стиль автора, ту індивідуальну особливість — **простота і ляконічність** — вміння змалювати небуденне, розбурхані наші історичні події, вклавши їх у відповідні мистецькі рамки. Це свідчить про силу духа автора, що вмів опанувати події, вибрати з них справжні безсмертні національні цінності. Одначе — це мало доглянула наша фахова критика, тому не могла ще оцінити шляхетну простоту правдивого індивідуального реалістичного стилю.

Сподіємося, що фахова критика й досвідчений, культурний читач, належно оцінять творчість цього поета-воєнка-борця, відданого патріота української нації; зокрема цю поему „Гетьман Мазепа”, що являється, на нашу думку, шедевром сучасної української стилєво-канонічної лірики про Мазепу. Бож він власне і є творцем такого простого, ляконічного, національно-патріотичного стилю сучасної лірики.

Тож будемо оптимістами, як наш автор:

Я вірю в Боже Провидіння,
Як вірю в сонце, що зійде,
Що наш Всевишній дасть спасіння
І світла воля нам прийде!

(„Епілог” цієї поеми)

М. В.

ПІСЛЯ СЛОВО

Мої дорогі гитазі!

В 1955 р. вийшла моя збірка поезій „Вибрані твори” — ювілейне видання на відзначення 25-річчя літературної діяльності. На збірку появилися були в пресі ряд позитивних рецензій, і жадної негативної. Крім того, я одержав змало прихильних листів признання від гитазів. Це дало мені ще більше сили до дальшої творчої праці.

Від того часу я написав багато поезій, що складає нову збірку (дев'яту), яка чекає свого видавця. Надіюся, що й ця поема про нашого Великого Гетьмана принесе мені приємну радість як з боку критиків, так і від достойних гитазів, що знову дасть сили до дальшої творчої праці на національній ниві поета для духово-культурної репрезентації нашої поневоленої, але непереможеної великої нації.

Коротко про поему „Гетьман Мазепа”. Постав писати поему 28-го травня ц. р., склавши схематичний плян. Поема мала складатися з трьох пісень, прологу й епілогу, на 20-25 ст. Однаже, в процесі писання, я ніяк не вкладався з матеріалом, який був у моїй творчій уяві. Так виростала пісня за піснею; на шостій пісні я хотів закінчити. Але картини виростали одна за другою, що ледве встигав покласти їх на папір. А вони проходили, немов на екрані: все нові й нові. Писав я переважно ранками: вставав у шість і до 10-12 год. дня мав 4-6-8 строф.

На десятій пісні хотів закінчити, бо я вже був дав до друку; тому треба було скорозуватися. Але творчий мій дух казав мені, що ще не кінець, додаючи мені всі нові картини-думки. А я, як дисциплінований вояк, слухав свого духа й писав далі. Думав, що напишу ще дві пісні, й на дванадцятій зупинюсь. Однак ще й тоді не був вигерпаний матеріал, який проходив картинами в моєму мозку. Тому я писав далі. Але треба було вже кінзати, бо попередні пісні були всі набрані. Отже, я заокруглився на шістнадцятій пісні. Але скажу відверто, що ще змало матеріялу лишилося, який можна було б продовжувати ще на яких 8-10 пісень. Чи колись я їх покладу на папір — трудно сказати.

Час писання кожної пісні такий: 1-ша пісня з прологом позата 28-V-ц. р., закінз. 4-го VI; 2-га пісня поз. 15-го—VI і закін. 17-го VI; 3-тя пісня поз. 17-го VI і закін. 19-го — VI; 4-та піс. поз. 20-го — VI і зак. 21-го — VI; 5-та поз. 22-го — VI і зак. 24-го — VI; 6-та поз. 25-го — VI і зак. 14-го — VII (в цьому часі я написав статтю про Мазепу й одну рецензію); 7-ма поз. 15-го — VII і зак. 16-го — VII; 8-ма поз. 17-го — VII і зак. 19-го — VII; 9-та поз. 19-го — VII і зак. 21-го — VII; 10-та поз. 22-го — VII і зак. 27-го — VII; 11-та поз. 27-го — VII і зак. 30-го — VII; 12-та поз. 1-го — VIII і зак. 8-го — VIII (в цьому часі я написав також статтю і рецензію); 13-та поз. 18-го — VIII і зак. 24-го — VIII; 14-та поз. 24-го — VIII і зак. 28-го — VIII 15-та поз. 3-го — IX і зак. 8-го — X; 16-та поз. 12-го — IX і зак. 20-го — IX; епілог поз. 21-го і зак. 22-го — IX. Примітки написав після закінз. поеми.

Поєма написана канонізно-клясичною формою, доступною мовою, для всіх гитагів, а не для вибранців. І коли попадаються де-не-де клясичні, ги іншомовні слова, без яких справжнє митецьке слово не буває, то ми подали короткі примітки. А для повнішого з'ясування слова, відсилаємо бажаючих до відповідних словників та енциклопедій.

До написання поеми, я перестудіював ги мало відповідних джерел наших та іншомовних авторів, які міг дістати. Тому всі дотизні дії гетьмана є історично правдиві, зокрема доба Мазени. Звизайно, всіх особливостей гетьмана я не міг змалювати в поемі, бо це ніяк не можливо в таких вузьких рамках. Однаге, подав головне й основне, що підходило до змісту й форми поетизного слова.

Видана поєма Українським Об'єднаним Комітетом великого Нью Йорку, якому складаю найщирішу подяку.

Складаю глибоко-щирю подяку директоріві-власникові друкарні, п. Романові Крутці, який видрукував поєму безкоштовно (крім фактичних видатків: папір і складаз).

Поєма написана з нагоди Ювілейного Року Великого Гетьмана України Івана Мазени, перед Духом якого з глибокою пошаною схиляю свою вояцьку голову; з глибокою вірою в Його визвольну ідею, яка незабаром тріюмфуватиме в Соборній Незалежній Вільній Україні!

Автор.

З М І С Т

	Стор.
ПРОЛОГ	7
Пісня перша	11
Пісня друга	23
Пісня третя	29
Пісня четверта	39
Пісня п'ята	47
Пісня шоста	59
Пісня сьома	71
Пісня восьма	77
Пісня дев'ята	83
Пісня десята	89
Пісня одинадцята	95
Пісня дванадцята	101
Пісня тринадцята	111
Пісня чотирнадцята	119
Пісня п'ятнадцята	125
Пісня шістнадцята	134
Е П І Л О Г	143
Примітки	147
Біографічна довідка	154
Післяслово	156

